

**“Discrimineren is pesten
met wie je echt bent!”**

**Discriminatie in het primair onderwijs
in Amsterdam**

**Stand van zaken, ervaringen en
aanbevelingen**

juli 2010

**C. van Amerongen,
m.m.v. M. Robijns, B. Verberne en B. van der Zant**

eduquality

Inhoud	Blz.
Samenvatting	3
Leeswijzer	5
1. Inleiding	6
2. Onderzoeksvragen	7
3. Onderzoeksaanpak en deelname	8
4. Definitie discriminatie	12
5. Voorbeelden van discriminatie op school	17
6. Kenmerken van discriminatie op school	21
7. Omgaan met discriminatie op school	28
8. Conclusies	34
9. Urgentie	37
10. Aanbevelingen en tips	40
11. Overzicht bijlagen	50
Bijlage 1: Discussiestellingen	51
Bijlage 2: Schets Week Van Diversiteit	53
Bijlage 3: Specialisme sociaal-emotionele ontwikkeling	54
Bijlage 4: Aanbod Meldpunt Discriminatie Regio Amsterdam	56
Bijlage 5: Literatuur en links	57

Samenvatting

In opdracht van de gemeente Amsterdam zijn tussen februari en juni 2010 interviews afgenomen en discussies gevoerd met leerlingen, ouders en personeel van 22 Amsterdamse scholen voor primair onderwijs. We lieten de betrokkenen uit het onderwijs zelf aan het woord, om zicht te krijgen op wat men in het primair onderwijs meemaakt als het gaat om discriminatie en om aanbevelingen te ontwikkelen om discriminatie op school te voorkomen en bestrijden.

In totaal hebben 121 personen aan dit onderzoek meegewerkt. De verdeling was ongeveer een derde deel ouders, een derde leerlingen en een derde personeel. De scholen die deelnamen vormen een goede dwarsdoorsnede van de Amsterdamse scholen.

Definitie discriminatie

Voorafgaand aan dit onderzoek was al duidelijk dat in de praktijk op school pesten en discriminatie veel met elkaar te maken kunnen hebben. De scheidslijn tussen pesten en discrimineren is niet makkelijk te trekken.

In het kader van dit onderzoek is discriminatie gedefinieerd als: ongelijk behandelen op basis van vooroordelen over groepen mensen. Ongelijk behandelen kan ook schelden of pesten zijn als daarbij vooroordelen worden geuit of aan de basis ervan lijken te liggen. Het onderscheid tussen pesten en discriminatie kan gemaakt worden door te bezien of vooroordelen een rol spelen.

Conclusies

De belangrijkste conclusies uit dit onderzoek zijn:

- Op alle deelnemende scholen komen vormen van discriminatie voor.
- De meeste voorbeelden die we hoorden in dit onderzoek betreffen discriminerend taalgebruik tussen leerlingen, in pestsituaties, op grond van huidskleur of land van herkomst, godsdienst en homoseksualiteit en dan vooral als de eigen leerkracht er niet bij is.
- Leerlingen en ouders ervaren meer discriminatie dan personeel. Dat komt ook doordat personeel bepaalde incidenten eerder pesten of plagen noemt. Het is deels een definitiekwestie. Maar dit heeft gevolgen voor het handelen van de leerkrachten. Incidenten waarbij gediscrimineerd wordt, worden vaak afgehandeld als pestsituaties. Lang niet altijd wordt iets gedaan met achterliggende vooroordelen en het gevoel van gediscrimineerd worden.
- Discriminatie leeft niet echt als onderwerp in de school, pesten wel. Scholen hebben vaak al veel tot stand gebracht in het omgaan met pesten. Voor een deel zal dat zeker ten goede komen aan het bestrijden van discriminatie.
- Als er op school aandacht voor discriminatie is van het personeel is dat voornamelijk na incidenten, dus reactief. In preventieve zin wordt niet vaak expliciet aandacht besteed aan discriminatie en in het schoolplan heeft antidiscriminatiebeleid meestal geen duidelijke plaats.
- Dat met enige regelmaat incidenten plaatsvinden waarbij discriminatie een rol speelt blijkt niet uit de incidentenregistratie van de scholen zelf en ook niet uit de formele klachten, dat zijn er slechts weinig.

Vershil in perceptie

Opvallend in dit onderzoek is dat leerlingen en in iets mindere mate ouders meer voorbeelden van discriminatie aandragen dan personeel. Wij zien een deel van de verklaring erin dat personeel vaker kijkt naar de intentie van de dader en dan zegt dat het niet de bedoeling was om te discrimineren, terwijl het gevoel van het slachtoffer de maatstaf zou moeten zijn. Denk aan communicatietheorie: de waarde van de communicatie wordt bepaald door hoe een boodschap overkomt bij de ontvanger. Daarbij is een bekend gegeven dat mensen die behoren tot de meerderheidscultuur (en

dat geldt voor de meeste leerkrachten) zich minder bewust zijn van discriminatieprocessen in hun omgeving. Door verschillende achtergronden en ervaringen kijken mensen niet hetzelfde aan tegen wat discriminatie is, herkennen het niet even snel en reageren er daarmee verschillend op.

Risicosituaties in kaart

Duidelijke opbrengst van dit onderzoek is dat risicosituaties aanwijsbaar zijn waar de kans op discriminatie of pesten groter is. We noemen de overblijf, het busjesvervoer in het speciaal onderwijs, de pauzes, communicatie via digitale media als MSN en Hyves en schoolvoetbal: situaties waar de eigen leerkracht er meestal niet bij is. Andere risicosituaties zijn onder meer wanneer een leerling nieuw in een bestaande groep komt, wanneer in de klas sprake is van sterke subgroepvorming en buitensluiten van bepaalde kinderen. Bepaald gedrag van leerlingen en leerkrachten kan het risico op pesten of discrimineren vergroten: leerlingen die zogenaamd 'slachtoffer'-gedrag vertonen en leerkrachten die bepaalde kinderen voortrekken. In de communicatie met ouders zijn er ook situaties te benoemen waar het risico dat ouders zich gediscrimineerd voelen bestaat: verwijzingstrajecten, lage schooladviezen, selectief plaatsingsbeleid en weinig contact tussen school en ouders. In al deze situaties zouden de professionals in de school extra attent moeten zijn. Ook de ouders, de besturen en de lokale overheid hebben daarin een rol.

Aanbevelingen per doelgroep

De aanbevelingen zijn geordend per doelgroep. Ze richten zich met name op het handelen in de risicosituaties, op het zichtbaar maken van discriminatie, een goede incidentenregistratie voeren, preventief beleid hanteren, altijd reageren op discriminatie en ook op discriminerend taalgebruik, werken aan bewustwording van vooroordelen en bevorderen van positieve aandacht voor diversiteit. Belangrijk is vooral dat scholen, besturen en ouders in ouderoverlegvormen het onderwerp op de agenda zetten.

Sociale veiligheid is voorwaardelijk voor leren

In een periode dat de meeste schoolbesturen en de lokale overheid met name sturen op het verbeteren van de resultaten op taal- en rekengebied is meer aandacht vragen voor een 'sociaal onderwerp' als bestrijden van discriminatie niet eenvoudig. Scholen hebben het druk en moeten prioriteiten stellen. Er zijn echter meerdere onontkoombare redenen om gericht te werken aan voorkomen van discriminatie op school. We noemen er enkele:

- de Grondwet verbiedt discriminatie;
- in het Verdrag inzake de Rechten van het Kind staat dat kinderen recht hebben op bescherming tegen elke vorm van discriminatie;
- in de kerndoelen voor het primair onderwijs staat o.a. dat kinderen respectvol moeten leren omgaan met verschillen;
- geconfronteerd worden met discriminatie past niet bij een gezonde identiteitsontwikkeling;
- sociale veiligheid op school is voorwaardelijk voor leren. Zonder dat ook geen goede taal- of rekenresultaten;
- Amsterdam wil een tolerante stad blijven.

Voorkomen van discriminatie op school hoort bij de verantwoordelijkheid van scholen en hun besturen. En gezien de onderzoeksbevinding dat op alle deelnemende scholen vormen van discriminatie voorkomen is er werk aan de winkel.

Leeswijzer

In de inleiding staat te lezen wat de aanleiding was voor dit vervolgonderzoek. Eerder is onderzoek gedaan naar de formele klachten over discriminatie in het Amsterdamse primair onderwijs.

In hoofdstuk 2 staan de onderzoeksvragen vermeld, zoals afgestemd met de opdrachtgever.

In hoofdstuk 3 gaan we in op de onderzoeksaanpak. Het vervolgonderzoek kende twee rondes: een interviewronde en een discussieronde. Totaal namen 22 scholen deel.

In hoofdstuk 4 zoeken we naar een werkbare definitie van discriminatie.

In hoofdstuk 5 zijn letterlijke voorbeelden te vinden van voorvallen waarbij discriminatie een rol speelde volgens de participanten aan dit onderzoek. We geven het woord aan de leerlingen, de ouders en het personeel.

In hoofdstuk 6 gaan we in op de vraag: wat kenmerkt discriminatie in het primair onderwijs in Amsterdam.

In hoofdstuk 7 beschrijven we hoe men op de deelnemende scholen omgaat met discriminatie op school.

In hoofdstuk 8 zijn onze conclusies te vinden.

In hoofdstuk 9 leest u de redenen die wij zien om aandacht te besteden aan discriminatie op school.

Hoofdstuk 10 bevat de aanbevelingen per doelgroep.

Daarna volgen de bijlagen. Daar zijn enkele praktische instrumenten en tips te vinden en de literatuurlijst.

1. Inleiding

In opdracht van de gemeente Amsterdam is door Eduquality onderzoek gedaan naar discriminatie in het primair onderwijs in Amsterdam. De aanleiding voor dit onderzoek waren beleidsvoornemens op het gebied van onderwijs en diversiteit en bezorgdheid van de wethouder over enkele discriminatie-incidenten in het basisonderwijs. In de zomer van 2008 heeft de gemeenteraad ingestemd met het plan van aanpak discriminatie 'Problemen benoemen en grenzen stellen'. Daarin wordt onder meer prioriteit gegeven aan het voorkomen van discriminatie, homofobie en etnische spanningen op school. Men stelt dat deze problemen maar weinig aan de oppervlakte komen. De wethouder wil meer zicht krijgen op wat er in het primair onderwijs speelt als het gaat over discriminatie en wat eraan te doen valt.

Dit onderzoek is uitgevoerd in twee fasen. In de eerste fase (maart en april 2009) is dossieronderzoek gedaan. De formele klachten zijn bekeken, die de afgelopen drie jaar zijn ingediend inzake discriminatie in het basisonderwijs bij de verschillende daartoe aangewezen klachteninstanties, zoals het Meldpunt Discriminatie Regio Amsterdam, de Commissie Gelijke Behandeling en de Landelijke Klachtencommissies van het onderwijs. De opbrengsten van het dossieronderzoek staan beschreven in het rapport 'Klachten over discriminatie in het Amsterdamse basisonderwijs', C. van Amerongen, Eduquality, april 2009.

De voorliggende rapportage bevat de resultaten van de tweede fase van het onderzoek. Daaraan hebben 22 scholen deelgenomen tussen februari en juni 2010. Schooldirecteuren, interne begeleiders (ib-ers), leerkrachten, ouders/verzorgers en leerlingen zijn geïnterviewd. Daarna zijn discussiebijeenkomsten georganiseerd om met elkaar te bekijken wat er preventief te doen valt aan discriminatie en hoe zo goed mogelijk te reageren als het toch voorkomt. De bedoeling van dit vervolgonderzoek was om vooral de betrokkenen in het onderwijs zelf aan het woord te laten.

Wat met name opvalt is dat leerlingen allerlei kleinere en grotere incidenten weten te vertellen waarbij discriminatie een rol speelt. Discriminatie komt op alle deelnemende scholen voor. Het gaat met name om de verbale vorm van discriminatie. De meeste voorbeelden die we hoorden in dit onderzoek gaan over discriminerend taalgebruik tussen leerlingen, in peetsituaties, vooral als de eigen leerkracht er niet bij is. Het betreft meestal discriminatie op grond van huidskleur of land van herkomst, godsdienst en seksuele gerichtheid (homoseksualiteit).

Wij denken dat dit onderzoek een goed beeld oplevert van de manier waarop discriminatie voorkomt in het basisonderwijs en hebben met behulp van onze gesprekspartners een aantal zinvolle suggesties en aanbevelingen kunnen ontwikkelen.

We presenteren bij de aanbevelingen het idee van de Week van Diversiteit, dat voorkomt uit een interview met vier moeders van Marokkaanse achtergrond op een school in West. We houden ons aanbevolen hieraan met alle betrokkenen invulling aan te geven.

Het onderzoeksteam:

Caroline van Amerongen (projectleiding, onderzoeker/adviseur)
Monica Robijns (onderzoeker/adviseur)
Bastiaan Verberne (adviseur diversiteit)
Fatma Kaya (adviseur diversiteit)
Barbara van der Zant (onderzoeksassistente)

2. Onderzoeksvragen

De onderzoeksvragen zoals afgestemd met de opdrachtgever zijn:

- 1) Wat is de stand van zaken in het Amsterdamse primair onderwijs wat betreft discriminatie?
- 2) Welke maatregelen zijn te nemen om discriminatie te voorkomen?
- 3) Welke aanbevelingen zijn te geven om met discriminatie om te gaan?

Daartoe is het nodig beter te weten:

- wat betrokkenen onder discriminatie verstaan;
- welke concrete ervaringen men op de basisscholen heeft met discriminatie;
- welke situaties extra risico in zich dragen op gevoelens van gediscrimineerd worden;
- wat volgens betrokkenen de relatie is tussen discriminatie en pesten;
- welke motieven de ouders hebben;
- wat er op dit moment al gebeurt om discriminatie te voorkomen;
- hoe personeel handelt bij kleinere en grotere incidenten;
- welke reacties effectief zijn en welke niet;
- hoe de incidentenregistratie en klachtenafhandeling op school verloopt;
- onder welke randvoorwaarden personeel effectief kan handelen.

Maatregelen en aanbevelingen worden uitgewerkt als volgt:

- wat kan de leerkracht doen?
- wat kan de directie doen?
- wat kunnen de ouders doen?
- wat kan het bestuur doen?
- wat kan de overheid doen?

3. Onderzoeksaanpak en deelname

Het onderzoek naar discriminatie in het primair onderwijs in Amsterdam is gedaan in twee fasen: eerst een dossieronderzoek naar formele klachten in maart/april 2009 en daarna een kwalitatief onderzoek in de scholen tussen februari en juni 2010. Hier volgt kort de informatie over de aanpak en de deelname.

3.1 Twee fasen

Fase 1: dossieronderzoek

Dit onderzoek is uitgevoerd in twee fasen. Begin 2009 gaven de schoolbesturen aan dat deelname aan een onderzoek naar discriminatie dat schooljaar niet wenselijk is, vanwege andere prioriteiten waaronder de Kwaliteitsaanpak Basisonderwijs Amsterdam. Men gaf aan in een later stadium wel te willen meewerken. Daarom is in de eerste fase (maart en april 2009) gestart met dossieronderzoek naar de formele klachten die de afgelopen drie jaar zijn ingediend inzake discriminatie in het basisonderwijs bij de verschillende daartoe aangewezen klachteninstanties, zoals het Meldpunt Discriminatie Regio Amsterdam, de Commissie Gelijke Behandeling en de Landelijke Klachtencommissies van het onderwijs¹.

Dit dossieronderzoek leverde meer kennis op over situaties waarbij in het basisonderwijs discriminatie een rol speelde. Daders en slachtoffers zijn te vinden onder alle partijen (leerlingen, ouders, personeel). Formele klachten zijn de afgelopen jaren vooral ingediend door allochtone ouders en bij discriminatiegrond ras (m.n. huidskleur en herkomst). De klachtenafhandeling blijkt versnipperd: het is op meerdere plekken mogelijk een klacht over discriminatie in het onderwijs in te dienen en er wordt niet doorgemeld aan elkaar, zodat geen instelling een totaaloverzicht heeft.

De opbrengsten van het dossieronderzoek staan beschreven in het rapport 'Klachten over discriminatie in het Amsterdamse basisonderwijs', C. van Amerongen, Eduquality, april 2009.

Ondanks dat uit het dossieronderzoek interessante conclusies te trekken waren, levert het bestuderen van alleen de formele klachten nog onvoldoende basis om aanbevelingen en maatregelen ter voorkoming en bestrijding van discriminatie op te stellen. Daartoe is vervolgonderzoek binnen de scholen nodig.

Fase 2: vervolgonderzoek in de scholen

Bij de tweede fase van dit onderzoek, waar het in deze rapportage verder over gaat, zijn de scholen voor primair onderwijs betrokken. Het is een kwalitatief onderzoek, gegevens zijn verzameld via interviews en discussies. We kunnen daarmee wel de diepte ingaan en aannamen toetsen, maar geen cijfers presenteren. Het is lastig om kwantitatief onderzoek te doen naar dit thema met behulp van vragenlijsten. Lang niet iedereen verstaat namelijk hetzelfde onder discriminatie. Het is daarbij een gevoelig onderwerp. Daarom leent dit onderwerp zich voor een onderzoeksaanpak waarbij de onderzoeker in gesprek kan gaan en door kan vragen in individuele diepte-interviews. De opbrengsten uit de interviews zijn input geweest voor de daarna geplande paneldiscussies en gesprekken op meer scholen. Gekozen is voor een onderzoeksaanpak die voor de scholen haalbaar is en ze zo min mogelijk belast.

¹ Er bestaan meerdere Landelijke Klachtencommissies voor het primair onderwijs, georganiseerd naar denominatie.

3.2 Twee ronden

Interviewronde

Het vervolgonderzoek in de scholen is uitgevoerd in twee ronden. In februari en maart 2010 zijn op zes van de scholen interviews afgenomen. Op iedere school spraken we: (1) de schooldirecteur, (2) de intern begeleider(s) en indien aanwezig de vertrouwenspersoon of remedial teacher, (3) een leerkracht uit de onderbouw, (4) een leerkracht uit de bovenbouw, (5) drie ouders, (6) drie leerlingen uit de bovenbouw. De interviews duurden 1 tot 1,5 uur. De deelname was goed.

Discussieronde

Op basis van de interviews zijn stellingen ontwikkeld. Twee paneldiscussies zijn in maart gehouden met schooldirecteuren en ouders van verschillende scholen bij elkaar. Het bleek voor veel scholen lastig om mensen af te vaardigen die naar een paneldiscussie op een centrale locatie konden komen met deelnemers van meerdere scholen tegelijk. Daarom zijn daarna de meeste discussiebijeenkomsten op school zelf gevoerd. In mei en juni 2010 zijn nog een aantal discussiebijeenkomsten op school gehouden met verschillende leden van het team en aanvullende interviews gedaan met leerlingen en ouders.

3.3 Deelname scholen

Aan het vervolgonderzoek hebben 22 Amsterdamse scholen deelgenomen. Gezorgd is voor een goede spreiding van de scholen. We werkten met een mix van scholen wat betreft leerlingpopulatie, wijk, kwaliteit en omvang van de school. Ook het speciaal (basis)onderwijs is in het onderzoek betrokken.

Scholen

In onderstaande tabel staan de kenmerken van de 22 deelnemende scholen. We vermelden geen namen van scholen of besturen, dit is een anoniem onderzoek. Daarmee hebben we zoveel mogelijk ruimte kunnen bieden aan onze gesprekspartners vrijuit over discriminatie te kunnen praten met de onderzoekers. Daarbij zijn voor dit onderzoek de namen niet van belang.

Kenmerken deelnemende scholen			
<i>Verdeling over stadsdelen</i>		<i>Wit/zwart/gemengd</i>	
Centrum	1 school	Witte scholen	4 scholen
Noord	4 scholen	(75% of meer autochtone leerlingen)	
Zuidoost	2 scholen	Zwarte scholen	11 scholen
West	3 scholen	(75% of meer allochtone leerlingen)	
Nieuw-West	4 scholen	Gemengde scholen	7 scholen
Zuid	4 scholen		
Oost	4 scholen		
<i>Signatuur</i>		<i>Omvang</i>	
Openbaar	11 scholen	Klein (tot 200 leerlingen)	5 scholen
Bijzonder	11 scholen	Gemiddeld (200 tot 500 lln.)	16 scholen
		Groot (meer dan 500 lln.)	1 school

Onder de deelnemende scholen zijn er drie die van de Inspectie een 'min' krijgen voor de kwaliteit van het onderwijs. De overige 19 scholen hebben het kwaliteitsoordeel 'plus'. Enkele van de scholen hebben een bijzondere signatuur, zoals Dalton, Montessori of Kunstmagneet. Hiermee vormt de groep deelnemers een dwarsdoorsnede van de Amsterdamse scholen.

Mogelijk is relevant dat niet alle scholen die we als onderzoekers oorspronkelijk hadden geselecteerd, bereid waren om mee te doen aan dit onderzoek. Ongeveer een derde deel van de scholen is door de besturen voorgedragen. Het zou kunnen zijn dat het beeld dat uit dit onderzoek komt daardoor iets positiever is dan de realiteit, omdat scholen hebben deelgenomen die hiervoor volgens hun bestuur de tijd en ruimte hadden. Meestal zijn dat juist de beter functionerende scholen.

Doelgroep

Als doelgroepen in dit onderzoek onderscheiden we:

- schooldirecteuren
- ib-ers/vertrouwenspersonen
- leerkrachten
- ouders
- leerlingen uit de bovenbouw

In de interviewronde hebben we op zes van de deelnemende scholen vertegenwoordigers van deze 5 groepen gesproken. De overige scholen leverden wisselende aantallen deelnemers aan voor de paneldiscussies en/of deden mee aan de discussiegesprekken op hun eigen school. Enkele van de deelnemende ouders zaten in de medezeggenschapsraad en op twee scholen spraken we de leerlingen uit de leerlingenraad. Op twee scholen spraken we tegelijk met de interne begeleider en de vertrouwenspersoon.

Deelname

In onderstaande tabel is te zien hoeveel mensen hebben meewerkt aan dit onderzoek. De verdeling is ongeveer een derde ouders, een derde leerlingen en een derde personeel. Helaas bleek het niet mogelijk een discussiebijeenkomst te organiseren met meer leerkrachten. Op het laatste moment kregen we teveel afmeldingen. Als reden gaf men aan teveel andere prioriteiten te hebben.

Doelgroep	Interviewronde	Discussieronde	Totaal
Schooldirecteur	6	12	18 schooldirecteuren
Intern begeleider	7	4	11 intern begeleiders
Vertrouwenspersoon	2	-	2 vertrouwenspersonen
Leerkrachten	11	2	13 leerkrachten
Ouder ²	28	12	40 ouders
Leerling	15	22	37 leerlingen
Totaal			121 personen

3.4 Begeleidingscommissie

Bij dit onderzoek hebben we dankbaar gebruik kunnen maken van de expertise van leden van de begeleidingscommissie bestaande uit:

² Waar staat 'ouder', lees: ouder/verzorger.

- Janny Meijer, bestuursmanager, Stichting Orion
- Elfred Bakker, algemeen directeur, Stichting Bijzonderwijs
- Mohammed Bhoelan, bovenschools manager, Schoolbestuur El Amal
- Robert Smid, algemeen directeur, Bestuurscommissie OPO Amsterdam-Noord
- Judith Suurmond, programmamanager Emancipatie en Participatie, Anti-Discriminatie, Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling, gemeente Amsterdam

4. Definitie discriminatie

Onze gesprekspartners in dit onderzoek vullen het begrip discriminatie elk anders in. Hetzelfde incident wordt door de een discriminatie genoemd en een ander noemt het bijvoorbeeld uitsluiten, plagen of pesten. De definitie die in de Wet staat is niet zo makkelijk te vertalen naar de schoolpraktijk. Daarom vinden we het belangrijk te zoeken naar een werkbare definitie voor dit onderzoek. Dat hebben we samen met de deelnemers aan het onderzoek gedaan.

4.1 Discriminatie volgens de wet

Grondwet

Artikel 1 van de Grondwet luidt:

“Allen die zich in Nederland bevinden worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of welke grond dan ook, is niet toegestaan.”

Kortom: discriminatie is in Nederland verboden.

De formele definitie van discriminatie (zie artikel 90 quater) is:

“Onder discriminatie of discrimineren wordt verstaan elke vorm van onderscheid, elke uitsluiting, beperking of voorkeur, die ten doel heeft of ten gevolge kan hebben dat erkenning, het genot of de uitoefening op voet van gelijkheid van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden op politiek, economisch, sociaal of cultureel terrein of op andere terreinen van maatschappelijk leven, wordt teniet gedaan of aangetast”.

Dit is nader uitgewerkt in het Wetboek van Strafrecht en de Algemene Wet Gelijke Behandeling.

Algemene Wet Gelijke Behandeling

We gingen al in een eerder stadium te rade bij het Meldpunt Discriminatie Amsterdam (MDRA). Het MDRA en ook de Commissie Gelijke Behandeling (CGB) beoordelen of iets discriminatie is door te kijken naar de Algemene Wet Gelijke Behandeling. In deze wet worden 12 gronden onderscheiden waarop discriminatie kan plaatsvinden:

- godsdienst
- levensovertuiging
- politieke gezindheid
- huidskleur en herkomst (ras)
- geslacht
- nationaliteit
- hetero- of homoseksuele gerichtheid
- burgerlijke staat
- leeftijd
- handicap/chronische ziekte
- arbeidsduur
- vast of tijdelijk contract

4.2 Discriminatie.nl

Op de website www.discriminatie.nl staat onder het kopje 'over discriminatie' de volgende definitie:

"Discriminatie is het ongelijk behandelen en achterstellen van mensen op basis van kenmerken die er niet toe doen. Dan moet je denken aan afkomst, sekse, huidskleur, seksuele voorkeur, leeftijd, religie, handicap of chronische ziekte. Als iemand zonder rijbewijs solliciteert naar een baan als vrachtwagenchauffeur en wordt afgewezen, dan is dat volkomen terecht. Dat is het niet als diegene niet wordt aangenomen, omdat hij of zij vrouw, zwart, moslim of homo is. Dan is er sprake van discriminatie.

Niet alles is discriminatie. Er zijn allerlei situaties waarin het heel normaal is om onderscheid te maken tussen mensen. Iemand weigeren voor de functie van receptionist, omdat hij of zij de taal niet beheerst, is geen discriminatie. Iemand weigeren voor die functie, omdat hij of zij een donkere huidskleur heeft, is wel discriminatie. Discriminatie is dus niet het maken van onderscheid, maar van verboden onderscheid. Dat wil zeggen: onderscheid dat mensen in hun vrijheid beperkt, zonder dat daarvoor objectief gezien een goede reden is."

4.3 Definitie Art.1

Het landelijk expertisecentrum discriminatie Art.1 (voorheen Landelijk Bureau Racisme) geeft in de folder 'Nou en?!' de volgende omschrijving:

"Als iemand of een groep mensen ongelijk wordt behandeld om redenen die er niet toe doen, dan is dat discriminatie. Bij discriminatie worden mensen achtergesteld of benadeeld omdat er vooroordelen over hen bestaan. Ze krijgen niet dezelfde rechten als anderen, of worden anders behandeld omdat ze tot een andere groep behoren."

4.4 Pesten en discriminatie

Al voordat dit onderzoek startte was duidelijk dat in de praktijk op school pesten en discriminatie veel met elkaar te maken kunnen hebben. En dat wat de een pesten noemt door de ander discriminatie wordt genoemd. Er lijkt een soort glijdende schaal te zijn van plagen naar pesten naar discriminatie. Exact hetzelfde voorval noemt de een plagen, de ander pesten en weer een ander discriminatie. Leerlingen en leerkrachten gebruiken ook het woord uitsluiten of buitensluiten als een kind niet mee mag doen met de rest. We gaan hier nader op in.

Overeenkomsten en verschillen

Tussen pesten en discriminatie op school is een grote overlap. Beiden zijn processen van uitsluiten en benadrukken verschillen op een negatieve manier. In de meeste gevallen worden bij pesten allerlei scheldwoorden gebruikt en in het overgrote deel van die scheldpartijen zitten discriminerende uitspraken. Natuurlijk zijn er ook vormen van pesten (zeggen dat je de verkeerde kleur sokken aan hebt, kauwgom in iemands haar plakken, boterhammen weggooien, fietsband leeg laten lopen) die in eerste instantie weinig met discriminatie van doen lijken te hebben. Maar als dit soort pestgedrag steeds gericht is op hetzelfde slachtoffer en dat is bijvoorbeeld de enige Surinaamse jongen of het dikste moslimmeisje uit de klas, dan zou discriminatie een rol kunnen spelen.

We spraken met de deelnemers over de verschillen tussen pesten en discrimineren. In veel pestgevallen worden kinderen uitgescholden omdat ze zwart, homo, lelijk, vieze Turk, christen-DOM, enzovoort, zouden zijn. Dat zijn discriminerende uitspraken. Als een kind 'zwarte aap' roept tegen een klasgenootje, is dat dan schelden, plagen, pesten en/of discriminatie? Een van de schooldirecteuren zegt dat pesten iets doen of nalaten is met de bedoeling om te kwetsen. Dat gaat volgens hem vaak heel goed door iemand te discrimineren of te pakken op iets 'opvallends'.

In concrete incidenten tussen kinderen is het antwoord op de vraag of het pesten of discriminatie is niet altijd te geven, vaak is het allebei. De leerlingen gebruiken zelf de definities van pesten en discriminatie door elkaar. Als je doorvraagt dan definiëren ze discriminatie toch vooral als uitsluiting of pesten op basis van godsdienst, huidskleur of herkomst. En ze vinden het ook discriminerend als je gepest wordt omdat je heel dik bent, want daar kun je volgens de kinderen meestal ook niets aan doen. Ook een leerkracht stelt: "Discriminatie is iemand pesten op basis van cultuur, huidskleur, sekse, uiterlijk, geur". Een ander zegt: "Sommige vormen van pesten zijn discriminerend". Een leerkracht verwoordt het verschil als volgt: "Discriminatie is als je op basis van je cultuur of achtergrond geen deel mag uitmaken van de groep. Bij pesten wordt je meer uitgesloten vanwege je gedrag". Ieder heeft zo zijn eigen beeld bij het verschil tussen pesten en discrimineren.

De meningen over wat erger is verschillen. Een leerkracht uit de bovenbouw zegt: "Voor mijn gevoel is pesten veel persoonlijker. Het gaat om wie je bent, dat raakt jou, het is intiemer en zwaarder. Pesten heeft denk ik meer impact". Een moeder zegt: "Pesten is soms simpel zoiets als schoenen verstoppen. Discriminatie is veel harder en persoonlijker, venijniger. Daar wordt je heel verdrietig van". Een andere moeder: "Het is allebei hetzelfde volgens mij. Van pesten komt vaak vanzelf discriminatie. Het begint klein en kan steeds groter worden. Je moet het ook hetzelfde behandelen en oplossen." Een leerling: "Discriminatie is erger. Pesten is gewoon onaardig doen, dat kan van alles zijn. Maar discriminatie gaat over hoe iemand echt is. Dat gaat over jezelf."

4.5 Vooroordelen

Veel gesprekspartners hebben hun twijfels of discriminatie, ook op school, echt voorkomen kan worden. Ze gaan er daarbij vanuit dat discrimineren een soort van menselijke eigenschap is en verwijzen ernaar dat het altijd al en overal gebeurt. De directeuren zijn het op de paneldiscussie eens met de stelling 'Discriminatie krijg je er toch niet uit'. Als dat het uitgangspunt, het mentale model is, dan heeft die opvatting consequenties voor wat je kunt doen om discriminatie te voorkomen en bestrijden. Misschien niet zoveel. Misschien kunnen we leerkrachten, die het toch al zo druk hebben, dan maar beter niet aanraden om er zeer alert op te zijn, om het onderwerp discriminatie bespreekbaar te maken en om steeds in te grijpen als een kind bepaalde negatieve uitspraken doet over een andere groep of als zich een incident voordoet. Dan kunnen ze hun kostbare tijd wel beter besteden.

Wij hebben echter het volgende gezichtspunt. Discriminatie heeft te maken met vooroordelen. Vanaf zeer jonge leeftijd bouwen mensen vooroordelen op. Daarin spelen voorbeelden en meningen die kinderen ontwikkelen onder invloed van ouders, leeftijdgenoten en de media een belangrijke rol. In het boek 'Jonge kinderen discrimineren niet?!'³ stelt de auteur Anke van Keulen in het eerste hoofdstuk: "het is een mythe dat jonge kinderen huidskleur en andere verschillen tussen mensen niet zouden waarnemen. Een jong kind dat naar de kinderopvang of voorschool gaat is

³ Jonge kinderen discrimineren niet?! Omgaan met diversiteit in kindercentra en op school. Door Anke van Keulen. Uitgeverij SWP, Amsterdam, 2004.

geen onbeschreven blad. De meeste kinderen hebben tegen de tijd dat ze drie jaar zijn al stereotypen en onjuiste informatie in zich opgenomen." Dat noemt ze het begin van vooroordelen.

Ook kinderen op de deelnemende basisscholen hebben vooroordelen. We spraken hierover met ze in dit onderzoek. Kinderen uit de Watergraafsmeer hebben bijvoorbeeld vooroordelen over de Bijlmer en Slotervaart. Daar zeggen ze zich niet veilig te voelen en daar komen ze niet graag. Kinderen vertelden vooroordelen over andere bevolkingsgroepen, of over mensen met piercings of tatoeages.

Maar het hebben van een vooroordeel op zich – hoe vervelend misschien ook – is nog geen discriminatie. Discriminatie is ongelijk behandelen, dus handelen op basis van vooroordelen. En dat is een keuze. Dat is niet iets wat nou eenmaal in de mens zit. Het is heel goed mogelijk kinderen te leren daarin een verantwoorde keuze te maken. En daarbij gaan we ervan uit dat er, analoog aan artikel 1 van de Grondwet, overeenstemming is over wat hier de juiste keuze is: iemand niet ongelijk behandelen vanwege uiterlijke kenmerken als huidskleur, godsdienst, leeftijd, geslacht, enz. Met andere woorden: Kinderen leren niet te discrimineren is zinnig. We vatten dat op als onderdeel van de pedagogische opdracht van zowel ouders als professionals in de school.

4.6 Uitingsvormen

Net als in het dossieronderzoek stellen we voor om onderscheid te maken tussen:

- Verbale uiting van discriminatie
Het gaat hier om discriminerend taalgebruik, schelden, beledigen, pesten met discriminerende uitspraken, dreigen met woorden. Dit kan face-to-face, schriftelijk, telefonisch, via e-mail, msn en andere kanalen plaatsvinden. Ook leuzen, bekladdingen of uitingen bij een demonstratie of actie horen erbij.
- Fysieke uiting van discriminatie
Daarbij gaat het om pogingen om fysiek schade toe te brengen aan personen of objecten op grond van discriminatoir onderscheid. Denk aan: vechtpartijen, ruzie, mishandeling, vernieling van eigendommen, fysieke bedreiging en andere vormen van fysiek geweld.
- Omstreden behandeling
Daarbij gaat het om uitsluiting van of belemmering bij de toegankelijkheid van goederen, diensten en voorzieningen. Voorbeelden zijn: iemand niet aannemen wegen gevorderde leeftijd, een kind niet inschrijven op school omdat het autochtoon dan wel allochtoon is. Maar ook het voorbeeld van de leerkracht die tijdens haar opleiding merkte dat haar groepje medestudenten (met hoofddoek) systematisch minder aandacht van de docenten leek te krijgen valt hieronder.

4.7 Onze werkdefinitie

Discriminatie definiëren wij in het kader van dit onderzoek als:

"Ongelijk behandelen op basis van vooroordelen over groepen mensen."

Kijkend naar de praktijk op school gaat het om vooroordelen m.b.t.:

- huidskleur of herkomst (ras)
- godsdienst
- geslacht

- seksuele gerichtheid
- handicap of chronische ziekte

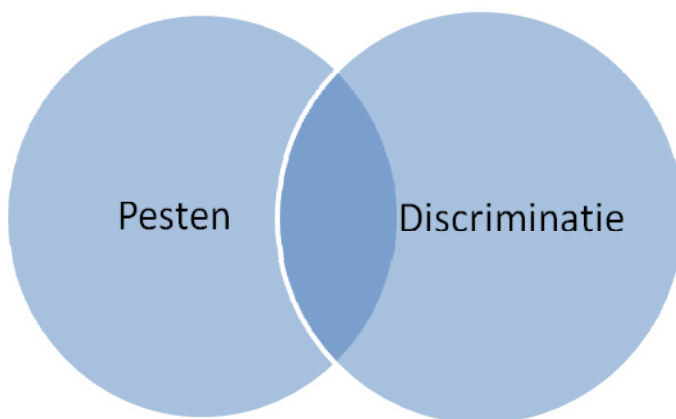
Voorbeelden van discriminatie op andere gronden dan die hierboven genoemd zijn we niet tegengekomen in dit onderzoek.

Ongelijk behandelen kan ook schelden of pesten zijn. Schelden, als daarbij vooroordelen worden geuit, zien we ook als discriminatie. Discriminerend taalgebruik is immers ook handelen: een vorm van ongelijk behandelen op basis van vooroordelen.

Pesten wordt discriminatie als daarbij vooroordelen een rol spelen die bestaan over grotere groepen mensen. Het gaat dan niet meer alleen –zoals meestal bij pesten - over negatieve meningen en gedrag ten aanzien van dat ene kind, die ene persoon die op dat moment het slachtoffer is. En discriminatie kan – in tegenstelling tot pesten - ook voorkomen in vormen die niet direct gericht zijn op de op dat moment aanwezige personen, bijvoorbeeld wanneer een leerling in een klas zonder moslims zegt: “Alle moslims moeten het land uit”.

Pesten met uiterlijk (dik, lelijk, stomme kleren, verkeerde schoenen) komt regelmatig voor op school, maar is op zich nog geen discriminatie⁴. Tenzij het zou gaan om uiterlijke kenmerken die te maken hebben met een handicap of chronische ziekte, of als het gaat om uiterlijke kenmerken, zoals huidskleur of hoofddoek, die te maken hebben met een van de andere discriminatiegronden (ras, geloof).

De overlap tussen pesten en discriminatie is echter groot als we de incidenten op school bekijken. Er zijn veel voorbeelden genoemd in dit onderzoek van incidenten die we kunnen opvatten als pesten en als discriminatie tegelijk. En er blijft een soort ‘grijs gebied’, bij sommige voorvallen is het erg moeilijk te bepalen of sprake is van discriminatie, m.a.w. het is dan moeilijk te bepalen of vooroordelen over groepen mensen een rol spelen.

⁴ Hier volgen we de manier waarop het Meldpunt Discriminatie Regio Amsterdam ermee omgaat: uiterlijk is op zich geen discriminatiegrond volgens de wet.

5. Voorbeelden van discriminatie op school

In dit hoofdstuk schetsen we een beeld van de manier waarop discriminatie voorkomt in het basisonderwijs. Aan alle onderzoeksdeelnemers is gevraagd wat men op het gebied van discriminatie meemaakt op school. Op alle deelnemende scholen wist men voorbeelden van discriminatie te noemen.

We geven hier een aantal voorbeelden van situaties die door achtereenvolgens de leerlingen, de ouders en het personeel worden genoemd. We gebruiken daarbij veel letterlijke citaten. Voor de leesbaarheid beperken we ons tot tien verschillende voorbeelden per doelgroep. We laten zoveel mogelijk verschillende situaties zien waar discriminatie volgens betrokkenen een rol speelde.

5.1 Voorbeelden van leerlingen

Gevraagd naar de sfeer op school zegt een jongen met Surinaamse achtergrond uit groep 8: "In groep 7 is het wat minder. Met de overblijf werd ik gediscrimineerd. Ze zeiden 'aap' tegen me of 'poepjongen'. Soms gebeurt dat nog wel. Vorig jaar was ik nieuw, toen gingen ze me vaak uitschelden."

Een meisje uit groep 8: "Ik ben een keer gediscrimineerd door een Nederlander. Ik had een hoofddoek aan en hij fietste langs school en toen begon hij me uit te schelden. Hij zei: ik ga je doodsteken en ga terug naar je land. Ik was erg bang en ging heel hard wegrennen."

Een jongen uit groep 8 geeft voorbeelden van discriminerend taalgebruik: "Het woord 'kanker' wordt veel gebruikt. En laatst had een jongen uit Egypte ruzie met een jongen uit Ghana. Die zei: 'Ga terug naar je domme piramides. Ik pies over je piramides.' Soms wordt het woord 'homo' gebruikt als scheldwoord, maar niet vaak. Soms pesten ze met *moslim*, *christendom*."

Een jongen uit groep 6 (deze jongen zit als enige autochtoon in een klas met voornamelijk Surinaamse en Antilliaanse leerlingen): "In mijn klas zegt een meisje ook altijd dat ik een homo ben. En D. pest me ook. Zelf is hij heel pittig, daar kan je niet tegenop. Ze doen heel vervelend tegen mij omdat ik Nederlands ben. Ze gaan me pesten, ik ben meestal de prooi. Tegen mij wordt het meeste gescholden". "Dat is discriminatie", zegt een andere leerling die bij het interview is.

Een jongen uit groep 7 zegt op de vraag of alle leerlingen zich veilig en op hun gemak voelen op school: "Niet iedereen. Bijvoorbeeld M. wordt snel boos. Hij wordt geplaagd omdat hij Turk of moslim is".

Op een van de scholen vertellen de kinderen dat er een liedje rondgaat op school met de tekst: "Ik ben een Marokkaan en stelen is mijn baan".

Op een andere school praten we met 8 kinderen van de leerlingenraad. Ze zeggen onder meer: "Sommige kinderen worden buitengesloten omdat ze autisme of adhd hebben. Dan fluistert iemand bijvoorbeeld na een toets: 'Die is heel dom, heeft het vast slecht gemaakt' en wijst naar die jongen (met autisme)".

Een meisje uit groep zeven vertelt dat ze onderweg naar school langs een vmbo-school moet fietsen: "Als ik dan een groepje zie staan met brilletjes, een soort nerds, dan fiets ik daar veel rustiger

langs dan langs die Marokkaanse – oh nee, zo moet ik het niet zeggen – ik bedoel die jongens met glad haar en leren jasjes. Soms gaan ze expres net oversteken als ik eraan kom. En een van die jongens heeft een portemonnee gestolen hier op school, van de juf. Laatst was er allemaal graffiti op de school gespoten en dan denk ik: dat zal wel iemand van die school gedaan hebben.” Een ander reageert: “ik weet niet of dat discriminatie is als je dat denkt, want één van die jongens had wel echt een mes”.

Kinderen noemen Hyves en MSN. De leerlingen op een van de scholen zeggen: “Op Hyves worden kinderen ook uitgescholden of uitgedaagd. Ze zeggen bijvoorbeeld: ‘Homo, ik maak je dood’.”

In een groepsinterview vertellen 8 kinderen dat er op school een jongen is die vaak uitgescholden wordt voor ‘baviaan’ en gepest wordt met zijn huidskleur. Ook al doen ze hier zelf aan mee, toch vinden de kinderen dat wel discriminatie.

5.2 Voorbeelden van ouders

Een moeder met Marokkaanse achtergrond geeft aan zich gediscrimineerd te hebben gevoeld op de vorige school voor speciaal onderwijs waar haar zoontje met Downsyndroom op zat. Ze zegt dat het leek alsof de leerkrachten haar, door haar niet Nederlandse achtergrond en doordat haar zoon een handicap heeft, behandelden alsof zij zelf ook een beperkte intelligentie zou hebben.

Een moeder vertelt zich soms gediscrimineerd te voelen door haar eigen landgenoten (uit Egypte), omdat ze niet een traditionele moeder is. Ze draagt westerse kleren, ze werkt, ze loopt stage op de school.

Een Marokkaanse moeder (ze heet Fatima) geeft een voorbeeld: “Na een activiteit in de groep moest de klas worden schoongemaakt. Een Nederlandse moeder zei: ‘Ja hallo... ik heet geen Fatima. Ik ga niet schoonmaken!’ F.: zei: ‘Ik heet wel Fatima. Dus dan moet ik het zeker doen?’”

Een moeder vertelt dat ze zich als Marokkaanse gediscrimineerd voelde door de leerkracht toen deze de Cito-entree-toets met haar besprak. “De juf zei tegen me: ‘Je zoon heeft het goed gedaan en hij is niet eens een Nederlandse jongen. Kijk, dat meisje is Nederlands en je zoon scoort even goed als zij!’ Dat voelde niet goed, ze verwacht blijkbaar niet van een buitenlands kind dat hij hoge resultaten heeft.”, aldus de moeder.

Een moeder zegt: “Ze roepen op school wel eens homo of mietje, maar dat is geen discriminatie, dat is gewoon schelden.”

Enkele moeders geven aan dat de (Islamitische) school wordt gediscrimineerd door de gemeente, want ze hebben al lang een heel slecht schoolgebouw en protesteren helpt niet.

Op een van de scholen vertelt een moeder dat een paar jaar terug de Turkse en Marokkaanse ouders tegenover elkaar kwamen te staan. De aanleiding was dat een Marokkaanse ouder wel toestemming had gekregen om een paar dagen eerder op vakantie te gaan met de kinderen en dat een soortgelijk verlov aan een Turkse ouder was geweigerd. Dit leidde tot felle ruzie tussen de groepen ouders. Sommige ouders beschuldigden de directeur van discriminatie en racisme.

Een moeder zegt op de vraag of ze soms discriminerend taalgebruik hoort: "Ja, van mijn eigen zoon. Buiten school zegt hij wel eens: 'Eeeuuuhh, die zwarten'. In de auto zeg ik zelf wel eens 'vuile Turk'. Ik bijt nu op mijn tong, want mijn kind neemt dat over."

Een moeder vertelt dat kinderen elkaar soms pesten op basis van uiterlijk en geloof. Zij voedt haar kinderen wat vrijer op en die krijgen dan commentaar van andere islamitische kinderen. Haar kinderen kregen bijvoorbeeld te horen: "Jij gaat branden in de hel, want je draagt korte rokjes en eet Hamka's chips".

Een moeder vertelt: "Mijn zoontje heeft rood haar en dat is voor een Marokkaan heel apart. Op de Nederlandse school vond iedereen dat heel leuk, maar hier op school werd hij gepest, omdat hij volgens de andere kinderen niet op een moslim leek, die hebben donker haar. Ze dachten dat hij Nederlands was en dat vond hij niet zo leuk."

Op een van de scholen vertellen de moeder dat kinderen op school geen hoofddoekje mogen dragen. Dat is discriminatie volgens de wet.

5.3 Voorbeelden van personeel

Personeel meldt dat discriminerend taalgebruik af en toe voorkomt. Een intern begeleider vertelt dat de leerlingen uit de bovenbouw wel woorden gebruiken als 'homo', 'stomme Turk' of 'kut-Marokkaan', enz. Een leerkracht meldt een incident waarbij een Nederlands meisje steeds 'kaaskop' werd genoemd. Een directeur vertelt over schelden tussen de Surinaamse en de Antilliaanse ouders waarbij werd gezegd: "De boot heeft eerst de lelijke slaven opgehaald".

Een leerkracht vertelt dat een kind van gemengd Turks-Nederlandse afkomst, die slimmer was dan de rest veel werd gepest omdat hij 'anders' was: een nerd en niet echt Turks en ook niet echt Nederlands. Dit nam zo ernstige vormen aan dat de moeder heeft besloten haar zoon van school te halen.

Een schooldirecteur vertelt dat er op haar vorige school een homoseksuele leerkracht werkte, een zeer goede leerkracht. Op een gegeven moment was er een ouder die eiste dat zijn zoon niet bij deze man in de klas kwam. Dat heeft ze geweigerd. Ze zegt dat het ook heel raar was dat de leerlingen in de klas hem geweldig vonden en met hem wegliepen, maar buiten de klas als hij bijvoorbeeld een sigaretje stond te roken, werd hij (ook door jongens uit zijn klas) uitgescholden voor homo.

Een schooldirecteur (Surinaams) zegt zich wel eens gediscrimineerd te voelen omdat hij al een paar keer heeft meegemaakt dat externen die de school binnenkomen op zoek naar de directeur eerst naar de adjunct lopen die wit is. Ze denken dan blijkbaar automatisch dat hij de directeur is.

De intern begeleiders op een islamitische school dat de kinderen erg bezig zijn met religieuze regels en daardoor in negatieve zin op elkaar letten. "Ze klikken snel. Zeggen dan zoiets als: 'jouw moeder draagt lippenstift tijdens de ramadan'", aldus de ib-ers.

Een schooldirecteur beschrijft een incident met een Pakistaans jongetje dat werd uitgesloten op school door met name de Marokkaanse kinderen. De leerlingen vertellen hierover: "Een meisje gaf anderen een beloning als ze die jongen zouden pesten. Hij werd geduwd tijdens het lopen, ze pak-

ten spullen van hem af en logen tegen de meester om hem in problemen te brengen. Hij werd uitgescholden voor 'vieze Pako'."

Een directeur op een Islamitische school vertelt dat hij ooit twee dreigbrieven heeft gehad, waarschijnlijk afkomstig van ouders, waarin stond dat hij geen echte moslim was en maar terug moest gaan naar Suriname.

Een directeur van een school voor speciaal onderwijs noemt een ander voorbeeld. Een moeder zei tijdens een intakegesprek dat ze niet wilde dat haar zoon naast een kind met Downsyndroom in de klas zou komen.

Een jonge leerkracht met hoofddoek vertelt dat ze zich tijdens haar opleiding op de I-pabo gediscrimineerd heeft gevoeld. "Daar werd zichtbaar onderscheid gemaakt tussen leerlingen. De Nederlandse leerlingen wilden nooit met ons werken. Veel leerkrachten negeerden altijd de groep waarmee ik de opdrachten deed".

Een intern begeleider van een school voor speciaal onderwijs vertelt dat hun leerlingen met Downsyndroom wel eens door anderen gediscrimineerd worden. Zo werden ze nagewezen door de leerlingen van een vmbo waar ze op bezoek gingen en vreemd aangekeken. "Maar onze kinderen hebben daar geen last van en voor de leerlingen van die andere school is het goed om in aanraking te komen met onze kinderen".

Een leerkracht geeft aan dat hij discriminatie heeft meegemaakt tussen moslimkinderen onderling. De ene groep was daarbij veel orthodoxer dan de andere. Wat de anderen deden noemde ze 'haram', zoals varkensvlees op brood, korte rokjes dragen, enz. De Turkse meisjes in de klas werden steeds aangepakt en uitgescholden door de Marokkaanse meisjes. Een keer is zelfs de afscheidsavond afgelast omdat de kleding niet kon volgens de orthodoxere meiden en hun ouders. Van moeders op de school hoorde hij dat ze maar weer een hoofddoek omdeden, want dat scheelde veel gezeur en kritiek van andere ouders.

Een leerkracht vertelt dat het in het verleden wel voorkwam dat ouders zich gediscrimineerd voelden omdat hun kind een vmbo-advies kreeg.

Tot zover de selectie van voorbeelden van situaties waar volgens de deelnemers aan dit onderzoek discriminatie een rol speelde.

6. Kenmerken van discriminatie op school

In het voorgaande hoofdstuk hebben we laten zien dat op *alle* deelnemende scholen met name de leerlingen en vaak ook de ouders voorbeelden wisten te noemen van grotere of kleinere incidenten waarbij discriminatie een rol speelde. In de paneldiscussies met schooldirecteuren en met ouders legden we de stelling voor: 'Discriminatie komt bij ons op school niet voor'. Daarmee was men het unaniem oneens. De vraag is dus niet meer of discriminatie voorkomt in het basisonderwijs. Het is duidelijk dat dat het geval is en dat scholen in hun dagelijkse praktijk daarmee om zullen moeten gaan. In dit hoofdstuk stellen we eerst de vraag: wat kenmerkt discriminatie in het basisonderwijs? In de volgende hoofdstukken staan we vervolgens stil bij hoe scholen met deze werkelijkheid omgaan.

6.1 Vormen van discriminatie

Vaak gecombineerd met pesten

Verreweg de meeste voorbeelden van discriminatie die de deelnemers in dit onderzoek noemden speelden zich af in peestsituaties tussen leerlingen. Bij het pesten wordt van alles tegen elkaar gezegd, vaak ook scheldwoorden en bij die scheldwoorden worden vaak negatieve meningen en vooroordelen over bepaalde groepen weergegeven. Maar ouders noemen ook andere situaties, met name in de communicatie tussen ouders en personeel komt het af en toe voor dat ouders zich gediscrimineerd voelen. Ook personeelsleden geven enkele voorbeelden van situaties waarin ze zich gediscrimineerd voelden.

Vooral discriminerend taalgebruik

Het overgrote deel van de incidenten waarover men ons vertelde in dit onderzoek heeft betrekking op discriminerend taalgebruik. De leerlingen noemen ook enkele fysieke vormen van discriminatie, zoals wegduwen tijdens het lopen, vechten, spullen afpakken. Incidenteel komt ook omstreden behandeling voor. Zie het onderscheid in uitingsvormen van discriminatie in paragraaf 4.5.

Met name als de (eigen) leerkracht er niet bij is

Wanneer? Als het gaat om incidenten tussen leerlingen, of die nu meer lijken op pesten of discrimineren, dan zijn alle betrokkenen van mening dat die vooral plaatsvinden als de leerkracht het niet ziet. Ook de leerlingen geven aan dat je zo iets natuurlijk niet doet als de meester of juf erbij staat. Onderweg naar school, op het schoolplein, in hoekjes die uit het zicht zijn: het is bekend uit de pestliteratuur, daar komen meer vervelende incidenten voor. Volgens de schooldirecteuren die deelnamen aan de paneldiscussie gebeurt discriminatie het meeste voor en na schooltijd en via de computer.

Tussen alle partijen

Tussen wie? De meeste voorbeelden die men ons gaf in de gesprekken hebben betrekking op discriminerend taalgebruik tussen kinderen. Maar ook tussen alle andere partijen komt discriminatie voor. Zie hierbij de voorbeelden in hoofdstuk 5.

6.2 Discriminatiegronden

Op welke gronden wordt vooral gediscrimineerd in het primair onderwijs? De leerlingen in dit onderzoek hebben het meeste voorbeelden genoemd van discriminatie op grond van huidskleur of land van herkomst (ras) en godsdienst. Ook de schooldirecteuren menen dat discriminatie het meeste plaatsvindt op grond van ras en godsdienst.

Huidskleur, land van herkomst (ras)

Als discriminatie voorkomt op school is dat vaak op grond van iemands huidskleur of land van herkomst. De leerlingen noemen veel voorbeelden van schelden en pesten hiermee. Ook ouders en personeel met een ander huidskleur of land van herkomst worden af en toe gediscrimineerd om die reden.

Godsdienst

Verschillen in normen en waarden tussen seculieren (geen geloof), christenen, joden en islamieten en tussen meer of minder orthodoxen leiden nogal eens tot spanningen, pesterijen en ook discriminatie. Voorbeelden van discriminatie die schoolpersoneel erg opvallen spelen zich vaak af tussen moslimkinderen.

Homoseksualiteit

Het gebruik van het woord 'homo' als scheldwoord lijkt bijna gewoon te zijn geworden in het basis-onderwijs. Een deel van de leerlingen ziet dat helemaal niet als pesten of discriminatie, gewoon iets wat je af en toe roept, ook vrienden zeggen het tegen elkaar.

Incidenteel wezen onze gesprekspartners op verdergaande discriminatie van homoseksuele leerkrachten.

Uiterlijk op zich geen discriminatiegrond

Gewicht, uiterlijk en kleding kunnen ook redenen geven tot pesten. Regelmatig worden kinderen gepest omdat ze volgens anderen te dik zijn, of lelijk of de verkeerde kleding aanhebben. De leerlingen vinden dat dik zijn toch ook een kenmerk is waar je niets aan kunt doen, net als je huidskleur. En als er thuis niet genoeg geld is om mooie merkkleding te kopen of als je heel lelijk bent, dan kun je daar toch ook niets aan doen, is hun redenatie.

Dit is een wat 'grijs gebied'. Is pesten met uiterlijk en kleding ook discriminatie? Letterlijk volgens de wet wordt uiterlijk niet genoemd als een van de gronden van discriminatie. Tenzij het gaat om uiterlijke kenmerken die te maken hebben met ras of geloof (huidskleur, vorm van de ogen, hoofd-doek, keppeltje).

De wet noemt ook handicap/chronische ziekte als een discriminatiegrond. Als iemand wegens een ziekte heel dik is en daarmee wordt gepest is dat wel discriminatie volgens de wet. Zo kun je ook stellen dat wanneer kinderen regelmatig worden gepest vanwege hun autisme of adhd worden gediscrimineerd op grond van handicap/chronische ziekte.

6.3 Verschil in perceptie

Leerlingen en ouders geven meer voorbeelden van discriminatie dan personeel

Opvallend in dit onderzoek is dat de leerlingen en in iets mindere mate de ouders allerlei incidenten en voorbeelden kunnen noemen waarvan ze vinden dat discriminatie er een rol bij speelde. Dat geldt in veel mindere mate voor personeel. De meeste leerkrachten, interne begeleiders en direc-

teuren geven aan niet of nauwelijks iets te merken van discriminatie op school. Nagenoeg allen menen ze dat pesten op hun school af en toe plaatsvindt, net als overal.

Om een concreet voorbeeld te geven: leerlingen en ouders vinden meestal, dat als kinderen elkaar uitschelden voor 'homo' of 'stomme Turk', dat er dan discriminatie plaatsvindt. Leerkrachten zeggen dan vaak: dat is gewoon schelden of plagen.

We constateren dat personeel eerder spreekt over schelden, plagen of pesten en het woord discriminatie niet snel gebruikt. Leerlingen en ouders noemen eenzelfde voorval veel eerder discriminatie. Dat er (soms) geplaagd of gepest wordt op scholen is zo langzamerhand wel bekend en op een bepaalde manier geaccepteerd en 'gewoon' geworden. Hoewel men er natuurlijk heel veel aan doet. Maar dat er gediscrimineerd zou worden op scholen ligt veel meer in de taboesfeer.

Intentie dader versus gevoelens slachtoffer

Een deel van de gesprekspartners vindt dat je om te beoordelen of discriminatie plaatsvindt, zou moeten kijken of het bewust gebeurt en met de intentie om te discrimineren. Discriminatie kan bedoeld of onbedoeld zijn. Bij bedoelde discriminatie is het de *intentie* van een persoon of instelling te discrimineren; bij onbedoelde discriminatie is het niet de intentie te discrimineren, maar gebeurt het wel. Zoals een schooldirecteur het verwoordde: "Het is moeilijk te bepalen wanneer iets discriminatie is. Als iemand je één keer "Turk" noemt kan dat nog onschuldig zijn, maar als het zes keer binnen een uur gebeurt dan kun je wel spreken van discriminatie".

Een van de schooldirecteuren zegt op de vraag of discriminerend taalgebruik voorkomt: "Ja dat komt voor, maar dat doen ze niet bewust, meer als grap". Een andere schooldirecteuren zegt: "Pesten met je huidskleur is toch eigenlijk hetzelfde als pesten met je bril. Het is allebei pesten". We denken dat hij daarbij vooral kijkt naar de intentie van de dader en niet naar het gevoel dat dit pesten kan oproepen bij het slachtoffer. Deze kan zich in het eerste geval gediscrimineerd voelen. Vaak zegt men dan tegen het kind: "Je hoeft je niet gediscrimineerd te voelen, want het is niet zo bedoeld".

Laat je je – bij de vraag of discriminatie plaatsvindt - leiden door de intentie van de zender of het gevoel van de ontvanger? Vanuit communicatietheorie is af te leiden dat de waarde van communicatie wordt bepaald door hoe een boodschap overkomt bij de ontvanger. Dat zou betekenen dat de ervaring van het 'slachtoffer' de maatstaf zou moeten zijn.

Mogelijk ligt hier een deel van de verklaring voor het feit dat in dit onderzoek leerlingen zo veel vaker aangeven te maken te hebben (gehad) met discriminatie dan het personeel op school. Je gaat anders kijken als je uitgaat van de kant van de ontvanger.

Blinde vlekken?

Het merendeel van het schoolpersoneel dat we interviewden was autochtoon, vrouw en vermoedelijk seculier (zonder geloof) en heteroseksueel. Zij behoren hiermee tot de gangbare meerderheids-cultuur in Nederland. Enkele gesprekspartners suggereerden ons dat de gemiddelde leerkracht misschien minder gevoelig is voor discriminatie, omdat zij niet uit eigen ervaring weet hoe het voelt om gediscrimineerd te worden. Misschien ziet ze het dan ook niet zo snel?

Anderen meenden daarentegen dat de Surinaamse ouders op hun school wel erg snel het woord discriminatie in de mond namen. Bijvoorbeeld in een gesprek waarbij de ib-er en leerkracht wilden praten over mogelijk speciaal onderwijs voor haar zoon, gaf de moeder aan dat ze gediscrimineerd werd omdat men haar kind wilde wegsturen van de school. Hier lijkt geen sprake te zijn van discriminatie (het kind krijgt geen advies voor speciaal onderwijs omdat hij Surinaams is), maar wel van een communicatieprobleem.

Door onze verschillende achtergronden en ervaringen kijken we niet hetzelfde aan tegen wat discriminatie is, herkennen het niet even snel en reageren we er anders op.

Een bekend gegeven is dat mensen uit de meerderheidscultuur veel minder bewust zijn van discriminatieprocessen in hun omgeving. Een beroemd voorbeeld is die van een donkere vrouw in openbaar vervoer in de Verenigde Staten. Als niemand naast haar gaat zitten, dan vraagt ze zich af of het door haar huidskleur komt. Een blanke vrouw in dezelfde situatie zal zichzelf nooit deze vraag stellen omdat ze behoort tot de Amerikaanse meerderheidscultuur, ook wel WASP (White Anglo-Saxon Protestant) genoemd.

In de Amsterdamse context zijn de voorbeelden minder scherp, maar de vraag blijft: in hoeverre is de gemiddelde leerkracht sensitief voor gevallen van discriminatie? Het verschil in perceptie zou een goede verklaring kunnen zijn voor het onderzoeksgegeven dat kinderen en ouders meer discriminatie signaleren dan docenten, ib-ers en directeuren.

6.4 Discriminatie deels onzichtbaar

De zichtbare uitingen van discriminatie zijn vaak nog maar het topje van de ijsberg. Onder de oppervlakte bevinden zich alle minder zichtbare conflicten en de oorzaken van conflicten waar onderwijsprofessionals vaak hun vinger niet achter krijgen, onder andere omdat het zich niet uit in concreet normoverschrijdend gedrag (Henze, 2000)⁵. Een deel van discriminatie zal onder deze oppervlakte blijven en daarmee onbedoeld uit het zicht van leerkrachten.

Of een professional in het onderwijs een incident herkent als discriminatie en hoe hierop vervolgens wordt gehandeld, is sterk afhankelijk van de definitie die hij geeft aan het probleem. Het ontbreken van een heldere definitie van discriminatie op een school kan ertoe leiden dat verwarring over de aanpak ontstaat en kan leiden tot helemaal geen reactie. Men dient zich bewust te worden van de eigen opvattingen over discriminatie.

6.5 Risicosituaties

In de loop van dit onderzoek bleek ons dat er situaties aan te wijzen zijn waar het risico op discriminatie groter is. Kenmerkend is dat – als er leerlingen bij betrokken zijn – het juist meestal gaat om situaties waar de (eigen) leerkracht niet bij is, zoals tijdens de overblijf of de pauze. Hieronder meer over de risicosituaties.

6.5.1 Risicosituaties waar de eigen leerkracht niet bij is

Overblijf

Nagenoeg alle deelnemers aan dit onderzoek menen dat tijdens de overblijf vaker ruzies en incidenten met pesten en/of discriminatie plaatsvinden. Een van de kinderen die zegt zelf gediscrimineerd te worden, vertelt dat dat vaker gebeurt tijdens de overblijf en dat de leidster niet echt optelt. Een leerkracht zegt: "Van een paar jongens weet ik dat ze zich tijdens de overblijf misdroegen. Dat komt omdat ze de overblijffuffen in hun ogen 'aankunnen' en het gezag niet accepteren. Dan

⁵ Henze R., Katz A., and Norte E. (2000). Rethinking the concept of racial or ethnic conflict in schools: a leadership perspective. *Race Ethnicity and Education*, (2), p195-206.

komen de ruzies uit de overblijf de klas binnen, daar word ik wel eens moe van en ik moet het zien op te lossen en ze rustig zien te krijgen”.

In het regulier onderwijs is de overblijf vaak in handen van particulieren en zijn de begeleiders (veelal moeders) over het algemeen geen professionals, ze hebben geen pedagogische opleiding. Men maakt zich er zorgen over dat er dan geen doorgaand pedagogisch klimaat is. Op een aantal scholen is er overleg met de leidsters van de overblijf over de pedagogische aanpak. Maar dit loopt niet altijd soepel. Soms is de aanpak strijdig met die in de school. Zo vertelt men op een van de scholen dat de overblijfmoeders snel straffen en weinig overleggen, terwijl de school werkt met beloning en dialoog.

In het speciaal (basis)onderwijs geldt een continurooster, waardoor de overblijf door de leerkrachten wordt gedaan. Maar dat is niet voor iedere reguliere basisschool wenselijk, menen de directeuren op de paneldiscussie. Het belangrijkste is volgens hen om er moeite voor te doen zicht op mogelijke incidenten te krijgen.

Busjesvervoer

In het speciaal onderwijs noemt men als risicosituatie het busjesvervoer. Kinderen komen uit alle stadsdelen en uit de omringende gemeenten en worden gehaald en gebracht met busjes van Connexion. Tijdens het vervoer is de chauffeur verantwoordelijk voor de gang van zaken. Er zijn geen afspraken over het pedagogisch klimaat in de bus en er is geen overleg tussen de busmaatschappij en de school of het bestuur. De chauffeurs zijn niet pedagogisch geschoold. Leerkrachten denken dat pesten en mogelijk ook discriminatie tijdens het busvervoer vaker voorkomt.

Pauzes

Op meerdere scholen noemt men dat ruzies, schelden, pesterijen en discriminerend taalgebruik vaker voorkomen tijdens pauzes en het buiten spelen op het schoolplein. Vaak is het dan niet de eigen leerkracht die toezicht houdt. Ook noemt een van de schooldirecteuren dat hij zich soms ergert aan het lakse gedrag van sommige leerkrachten tijdens de pauze. “Ze zitten op een bankje te kletsen, roken, koffie drinken met elkaar en het letten op de kinderen kan veel actiever”, zegt hij.

Digitale media

Regelmatig wordt melding gemaakt van pesten met discriminerend taalgebruik via de computer, via Hyves en MSN. Op enkele scholen zijn incidenten geweest waarbij de school de MSN-correspondentie heeft laten uitdraaien om er met betrokkenen over te praten. Een van de leerlingen zegt: “Op Hyves worden kinderen ook uitgescholden of uitgedaagd. Ze zeggen bijvoorbeeld ‘homo, ik maak je dood’.”

Schoolvoetbal

Meerdere ouders verwijzen bij het praten over discriminatie naar het voetbalwereldje waar hun kinderen ook komen. Een van de vaders zegt bijvoorbeeld: “Op deze school gaat het wel goed, maar voetbal is een heel andere wereld. Sommige clubs, bijvoorbeeld uit Noord, zijn steenhard. Coaches staan te schreeuwen, ouders roepen van alles langs de lijn. Wij (= club met kinderen van een witte school uit de Watergraafsmeer) willen nu niet meer spelen tegen club X (voetbalclub uit Noord met vooral allochtone spelers)”.

Leerlingen vertellen: “Turken en Marokkanen haten elkaar meestal, dat is discriminatie. Bijvoorbeeld tijdens voetbal roepen kinderen van deze school en andere scholen steeds ‘kut-Marokkaan’ en wij zeggen dan ‘stinkende Turk’.”

6.5.2 Risicosituaties m.b.t. de groepsdynamiek en groepssamenstelling

Nieuw in de klas

In de voorbeelden die men geeft van discriminatie en pesten blijkt het opvallend vaak te gaan om een kind dat nieuw op school is gekomen en nieuw is in een bestaande groep. Het blijkt niet eenvoudig dan je plekje te vinden. Meerdere leerlingen vertelden ons dat ze werden gepest en gediscrimineerd toen ze nieuw waren in de groep. Hoe het vervolgens verder gaat hangt sterk samen met de manier waarop het kind zelf en de leerkrachten en ouders reageren.

Subgroepjes in de klas, buitensluiten

Een paar leerkrachten noemen de hiërarchie in de klas als een mogelijk startpunt van pesten of discrimineren. Ze geven aan dat er in een groep kinderen bijna automatisch een soort 'pikorde' ontstaat en zonder aansturing meestal subgroepjes rond populaire kinderen die anderen uitsluiten. Enkele leerlingen constateren dat al die aparte groepjes in de klas meer aanleiding geven tot conflicten. Ook een aantal ouders noemt dat ze het negatief vinden als er in de klas groepjes zijn die anderen buitensluiten. In sommige groepen worden leerlingen buitengesloten, ze zitten veel apart, anderen praten niet of nauwelijks tegen ze en ze worden zoveel mogelijk genegeerd. Leerlingen vertellen: "Sommige kinderen worden buitengesloten omdat ze autisme of adhd hebben."

Monocultuur in de klas

Verschillende malen is ons erop gewezen door personeel dat wanneer in een klas één bepaalde culturele groep getalsmatig de overhand heeft, het risico op discriminatie van de anderen groter is. De leerlingen noemen meerdere voorbeelden van kinderen die gepest worden omdat ze de enige Surinamer, Nederlander of Turk in de klas zijn.

6.5.3 Risicosituaties m.b.t leerkracht- of leerling-gedrag

'Slachtoffer'-gedrag

Kinderen die stil en teruggetrokken gedrag vertonen, verlegen zijn, geen positief zelfbeeld lijken te hebben, weinig initiatief nemen tot contact met anderen, niet zo assertief zijn, veel apart staan van de rest, bijvoorbeeld vaak alleen zijn op het schoolplein, lopen een groter risico gepest of gediscrimineerd te worden. Het nare is dat als je gepest wordt bovenstaand gedrag vaak juist versterkt wordt. In de pestliteratuur is dit bekend als 'slachtoffergedrag' en ditzelfde gedrag maakt ook dat je meer risico hebt om gediscrimineerd te worden, omdat pesten en discriminatie in dit opzicht zo dicht bij elkaar liggen.

Een leerling, een jongen met een Surinaamse vader, vertelt dat hij vorig jaar nieuw op school kwam en tijdens de overblijf werd gediscrimineerd. Hij werd uitgescholden voor 'poepjongen' en 'aap'. Op de vraag hoe hij daarop reageerde zegt hij dat hij dan ging vechten. Hij zegt: "Ik liet zien dan ze niet met me moesten sollen. Daardoor werd het minder."

Een moeder vertelt dat ze een jaar naar Spanje zijn geweest met het gezin. Haar zoon en dochter hadden, toen ze daarna terugkwamen op school, veel moeite om weer aansluiting te vinden. Haar dochter wilde op een gegeven moment zelfs niet meer naar school, want de kinderen wilden niet met haar spelen. De moeder zegt: "Het ligt ook wel aan het kind zelf. Mijn dochter is wat verlegen en zet niet gauw een stap. Mijn zoon is veel makkelijker, die blijft het proberen. Een kind moet wel zelf initiatief nemen".

Kinderen voortrekken

Over het algemeen menen de leerlingen dat de leerkracht alle kinderen gelijk behandelt. Waar dat niet gebeurt levert het meteen ook veel emoties op. Enkele leerlingen geven aan dat hun leerkracht niet alle kinderen hetzelfde behandelt. De leerkracht heeft soms zijn of haar lievelingetje(s). De andere kinderen in de klas vinden het erg vervelend als er iemand wordt voorgetrokken. Zo'n kind wordt door de klasgenoten eerder buitengesloten, gepest en mogelijk gediscrimineerd.

6.5.4. Risicosituaties m.b.t. oudercommunicatie

Verwijzingstrajecten

Op meerdere scholen geven personeelsleden voorbeelden van ouders die zeggen zich gediscrimineerd te voelen als de school meent dat het beter is hun kind te verwijzen naar het speciaal (basis) onderwijs. Soms zeggen ouders al zich gediscrimineerd te voelen als voor een leerling een bepaald onderzoek wordt aangevraagd. Zorgtrajecten voor leerlingen met een specifieke onderwijsbehoefte vragen een heel zorgvuldige communicatie met de ouders.

Laag schooladvies

Op enkele scholen gaf men aan dat soms ouders aangeven dat er sprake is van discriminatie als hun kind een – volgens de ouders - te laag schooladvies krijgt voor het vervolgonderwijs. Ditzelfde issue leidde ook tot enkele formele klachten bij Meldpunt Discriminatie Regio Amsterdam.

Plaatsingsbeleid

Weliswaar bleek het niet uit dit vervolgonderzoek, maar wel uit het eerdere dossieronderzoek (van Amerongen, 2009): ouders voelen zich al snel gediscrimineerd als de school een selectief plaatsingsbeleid hanteert of lijkt te hanteren. Daarover kwam in 2008 een klacht binnen van een familie met Turkse achtergrond die hun kinderen niet kon inschrijven op de gewenste school in IJburg.

Weinig contact tussen school en ouders

Wanneer er een goed contact is tussen school en ouders zullen ouders ook een eventueel gevoel van discriminatie van zichzelf of van hun kind eerder bespreken met de school, zodat er iets aan gedaan kan worden en incidenten niet escaleren.

Weinig communicatie en taalproblemen waardoor ouders bijvoorbeeld de brieven van de school niet kunnen lezen of de voorlichting niet kunnen volgen op een ouderavond, geven de ouder snel het gevoel apart te worden gezet, niet serieus te worden genomen en soms het gevoel gediscrimineerd te worden.

Het kinderen aanleren om niet te discrimineren is een pedagogische taak. Liefst trekken ouders en school hierin één lijn, anders zijn mogelijke inspanningen van de school weinig zinvol: de meeste invloed gaat van de ouders uit en zij hebben een modelfunctie. Zonder enige communicatie over afstemming van pedagogische uitgangspunten en gedragsregels kunnen ouders en school niet samenwerken.

7. Omgaan met discriminatie op school

Hier beschrijven we hoe onze gesprekspartners in de praktijk omgaan met discriminatie op school. We kijken ook wat breder naar het werken aan het pedagogisch klimaat en een goede sociale omgang met elkaar. We beschrijven de thema's die ons opvallen in het handelen van de leerkracht en de schoolleiding.

7.1 Aandacht voor discriminatie vooral bij incidenten

Als we de leerlingen vragen of hun leerkracht wel eens aandacht besteedt aan pesten of discriminatie zeggen ze meestal dat dat gebeurt op het moment dat er een incident(je) is. De leerlingen op een van de scholen: "De meester doet dat alleen als er iets vervelends is gebeurd. Dan bespreken we het in de klas." Volgens deze kinderen hebben ze het verder in de les niet over discriminatie en er staat daarover ook niets in de lesboekjes.

Enkele leerkrachten geven aan dat onderwerpen als de sociale omgangsvormen, pesten en discriminatie wel eens aan de orde komen in een oudergesprek of in de lerarenkamer of op een teamoverleg als er een voorval is geweest, maar niet structureel op de agenda staan.

In de bovenbouw komt meestal alleen bij het behandelen van de Tweede Wereldoorlog het onderwerp discriminatie gericht aan bod.

7.2 Reageren op discriminatie

Op alle scholen is de richtlijn dat discriminatie niet wordt geaccepteerd. Het is onze indruk dat leerkrachten meestal snel ingrijpen als ze merken dat pesten of discriminatie plaatsvindt. De meeste leerlingen bevestigen dit. Ze zeggen dat de leerkrachten goed opletten en meestal direct ingrijpen als er iets aan de hand is. Dan spreken ze betrokkenen aan, bespreken het in de klas en geven aan dat dergelijk gedrag niet geaccepteerd wordt. Alleen.... ten eerste, personeel merkt het lang niet altijd. Kinderen verzwijgen soms dat ze zich gepest of gediscrimineerd voelen. Veel incidentjes gebeuren juist als je eigen leerkracht er niet bij is, zoals tijdens de overblijf of voor of na schooltijd en via Hyves of MSN. En ten tweede lijkt het erop dat bepaalde discriminerende scheldwoorden steeds gewoner worden gevonden. De leerlingen kijken er bijvoorbeeld haast niet meer van op als er gescholden wordt met 'homo', dat gebeurt zo vaak. De vraag is of er voldoende aandacht is op school voor discriminerend taalgebruik.

7.3 Schoolbeleid m.b.t. discriminatie

Over het algemeen geven de mensen die we spraken in dit onderzoek aan dat (voorkomen van) discriminatie niet expliciet wordt genoemd in beleidsstukken van de school. Daarentegen staat in de schoolplannen altijd wel een deel over het pedagogisch klimaat en de sociale omgang met elkaar. Meestal wordt daar verwezen naar respectvol met elkaar omgaan, positief omgaan met verschillen en andere culturen leren kennen. Vaak blijft het ons inziens bij algemene termen en is niet uitgewerkt hoe je daar in de dagelijkse praktijk dan aan werkt.

Scholen hebben in het algemeen een goed uitgewerkt pestbeleid en doen daar veel aan.

7.4 Sociale omgang

Discriminatie is te zien in het bredere kader van pedagogisch klimaat, sociale omgang, sociale veiligheid, sociaal-emotionele ontwikkeling, goed burgerschap. Daaraan besteden scholen aandacht. De manier waarop en de mate waarin wisselt.

Een deel van het personeel maakt zich zorgen over de manier waarop de kinderen met elkaar omgaan. Een van de leerkrachten uit de onderbouw is daarin expliciet: "Ja, daar maak ik me vaak zorgen over. De kinderen zijn vaak agressief, zo komen ze al binnen uit de thuissituatie. Dan kun je op school wel van alles doen, maar ze zijn toch het meeste thuis of op straat." Met agressief gedrag van de kleuters bedoelt ze slaan, schoppen, bijten en spugen naar elkaar. Ze ziet dat kinderen elkaar soms ook pesten en buitensluiten. "Dat laatste gebeurt zeker als de Turkse kinderen alleen Turks met elkaar spreken als er buiten gespeeld wordt". In haar groep besteedt ze veel tijd aan opvoeden.

Een intern begeleider van een andere school vertelt: "Ik merk dat sommige kinderen niet aardig tegen elkaar praten. De cultuur van thuis uit is grof in de mond en directief. Kinderen verdragen soms weinig van elkaar". Deze school kiest voor invoeren van de methode De Vreedzame School om hieraan gericht te gaan werken.

Een schooldirecteur noemt het zorgelijk dat de kinderen soms weinig verdraagzaam met elkaar omgaan. "Er is wel eens een vechtpartij. Oplossen van conflicten proberen ze vaak niet met woorden/taal, maar fysiek. De kinderen hebben veel duidelijkheid nodig, direct aanspreken en grenzen stellen".

7.5 Werken aan de sociale veiligheid

Enkele leerkrachten geven aan dat ze expliciet werken aan de sfeer in de klas, de sociale omgang met elkaar en de sociale veiligheid. Een leerkracht uit groep 8: "Eerst werken we aan de sfeer in de klas en praat ik zoveel mogelijk met de leerlingen daarover en leg ze van alles uit. Ik vind dit de eerste twee weken nog belangrijker dan de leerstof, pas als je goed met elkaar kunt omgaan kun je verder". Zij investeert er veel in om van de klas een groep te maken en zegt dat er in haar klas dan ook geen sprake is van subgroepvorming. "Dat zijn ook de dingen die ik in het begin van het jaar observeer. Zijn er 'prinsjes' of 'prinsesjes' waar omheen zich groepjes zouden kunnen vormen? Na twee weken heb ik een gesprek met de groep en zeg dan: je mag best zelf kiezen met wie je speelt, maar ik wil geen groepjes en dat er kinderen worden uitgesloten. Ik leg dan haarfijn uit waarom het niet fijn is als je buitengesloten wordt. Dat doe ik in de vorm van een klassengesprek en daar wordt goed op gereageerd".

Op een andere school is recent door de intern begeleider een pestvragenlijst opgesteld. Ze heeft die laten afnemen onder de leerlingen. Ze zegt dat ze daardoor een goed beeld hebben gekregen van de sociale situatie in de klassen. De ib-er heeft de uitkomsten geanalyseerd en besproken met de leerkracht. Het is de bedoeling dat de leerkracht daar wat mee doet.

Op een deel van de scholen lijkt er weinig overleg in het team te zijn over de sociale omgang met elkaar. Een leerkracht zegt: "Sociale dingen komen in een vergadering niet aan bod, alleen als er direct aanleiding voor is, het is geen agendapunt. De prioriteit van de school ligt op de 'inhoudelijke zaken', zoals rekenen, interactief voorlezen en handelingsplannen."

7.6 Sociaal-emotionele ontwikkeling

De deelnemende scholen verschillen in hoeveel aandacht ze besteden aan de sociaal-emotionele ontwikkeling. Op een van de scholen in Zuidoost zegt de directeur dat dit juist het belangrijkste aandachtspunt is op dit moment. Dat hangt samen met de leerlingpopulatie. In het gebied wonen veel (multi)probleemgezinnen. De school gaat de methode De Vreedzame School invoeren. Niet alle scholen werken gericht aan de sociale ontwikkeling. Op een van de scholen zegt de intern begeleider dat de leerkrachten al vaak de wens tot een aanpak van de sociale ontwikkeling bij de directie hebben neergelegd, maar geen gehoor kregen. Op deze school zijn de afgelopen jaren dan ook meerdere interim-directeuren geweest.

Enkele schooldirecteuren geven aan dat in het beleid van lokale overheid en bestuur steeds meer nadruk wordt gelegd op prestaties op taal- en rekengebied. Aandacht voor de sociaal-emotionele ontwikkeling achten zij ook erg nodig. Het een moet niet onder het ander gaan lijden. "Een goede school is veel meer dan alleen de uitstroomcijfers", stelt één van de directeuren. Een intern begeleider zou tegen de wethouder willen zeggen dat ze ruimte nodig hebben voor de kinderen. Ze zegt dat het op hun school gaat om meer dan alleen het behalen van goede resultaten. Ook een goede sfeer, sociale ontwikkeling en opvoeding vindt ze erg belangrijk.

7.7 Gedragsregels

Op de meeste van de deelnemende scholen zijn gedragsregels ingesteld. Op sommige scholen zijn het dezelfde regels voor de hele school en op andere scholen mag elke leerkracht met haar klas bepalen welke regels dat zijn. Dan wordt de klas goed betrokken bij het opstellen van de regels. Heel verschillend is hoe zichtbaar deze regels zijn in de school en hoe er in de praktijk aandacht aan wordt besteed. We vroegen de leerlingen ernaar. Op de ene school kunnen de leerlingen meteen vertellen wat de gedragsregels zijn op school en op de andere school geloven ze wel dat er gedragsregels zijn, maar kennen ze niet precies. Op een aantal scholen hangen ze in iedere klas. Op enkele scholen werkt men met de 'regel van de week'. Een bepaalde regel staat die week centraal en wordt overal opgehangen. Hier en daar zijn de gedragsregels wat verwaterd. Op een school hoorden we dat de kleuters elke morgen een paar gedragsregels schreeuwen, zingen en dansen om ze te bevestigen.

Bij de gedragsregels zijn er meestal enkele die raakvlak hebben met het voorkomen van discriminatie. Regels als: "Iedereen mag meedoen", "We respecteren elkaar", "We zijn gelijk, maar niet hetzelfde", "We zijn aardig tegen elkaar".

7.8 Pestprotocol

Op de meeste scholen wordt veel gedaan tegen pesten en is een pestprotocol aanwezig. Op welke manier men daarmee omgaat verschilt.

Op een van de scholen gingen de intern begeleider en de vertrouwenspersoon daarmee actief aan de slag. Ze gaan de klassen rond en vertellen een verhaal over pesten en zeggen dat kinderen hen kunnen aanspreken als ze zich gepest of gediscrimineerd voelen. Daardoor zorgen ze ervoor dat de kinderen ze kennen en weten dat ze een luisterend oor hebben als dat nodig is.

Op enkele scholen is men op dit moment bezig met pestprojecten. Op twee van de scholen is middels vragenlijsten bij leerlingen geïnventariseerd wat zij op dit gebied meemaken.

7.9 Incidenten melden en registreren

Registratie en melding van incidenten vindt niet altijd plaats volgens de schooldirecteuren in de paneldiscussie. Men weet vaak niet wanneer iets nou precies een incident is en wanneer je het dan moet melden. Sommige ouders komen klagen over elk wissewasje, moet dat dan ook als incident worden geregistreerd? Door leerkrachten wordt de stap naar melding van een incident niet zo snel gemaakt. Incidenten tussen leerlingen onderling worden bijvoorbeeld bijna nooit geregistreerd. Op enkele scholen gaat men heel alert om met incidenten. Zo hoorden we op een school voor speciaal basisonderwijs dat wanneer er een incident heeft plaatsgevonden daarover direct de volgende dag in de briefing aan het team wordt gepraat. Daarmee is iedereen op de hoogte en kan worden afgesproken welke acties te ondernemen.

7.10 Communicatie met ouders

De communicatie tussen ouders en school over sociaal gedrag is essentieel. Een moeder zegt het enorm te waarderen dat de school zo goed met de ouders communiceert. Als er een proleem is op school, voelt ze zich welkom erover te praten. Ze heeft een regelmatige communicatie met de leerkracht over haar kind. Zelfs de brieven aan ouders worden in verschillende talen gesteld. Op een andere school loopt de communicatie met de ouders helemaal niet soepel. Daar lijken ouders en school echt niet op één lijn te zitten. De intern begeleider van die school betreurt het dat geen huisbezoeken worden afgelegd. Ze weet dat ze meestal meer dan welkom zijn en verwacht dan veel te kunnen zien van hoe het thuis toegaat.

Op een van de (witte) scholen noemt een moeder dat het op deze school wel makkelijker is dan elders om te zorgen dat school en ouders één (pedagogische) lijn trekken. Dat komt volgens haar omdat de school en de ouders grotendeels dezelfde waarden hebben in de opvoeding en er ook thuis wordt gelet op sociaal gedrag. Dat is niet overal zo, aldus deze moeder.

Zeker in geval van ernstigere incidenten met discriminatie, kan een goede communicatie met de ouders escalatie voorkomen. De school kan de ouders aanspreken op hun verantwoordelijkheid in de opvoeding als hun kind discrimineert.

7.11 Van school halen

Een enkele keer heeft op de deelnemende scholen pesten en/of discriminatie ertoe geleid dat ouders hun kind van school halen. Op een school geeft men een voorbeeld van een Surinaams meisje, dat in een groep zat met Turkse en Marokkaanse kinderen. Zij had het niet naar haar zin omdat meisjes uit de klas niet met haar konden/wilden afspreken. Ze miste ook erg dat ze feestjes niet kon vieren. Haar moeder heeft een andere school voor haar gezocht.

Een jongen met een Turkse moeder en een Nederlandse vader werd gepest en onder druk gezet vanwege zijn afkomst en omdat hij veel slimmer was dan de andere leerlingen, maar sociaal niet zo begaafd. Hij is ook van school gehaald.

7.12 Gemengde scholen

Veel ouders, juist de ouders op scholen die eenzijdig zijn samengesteld wat betreft de culturele achtergrond van de leerlingen, noemen dat ze de voorkeur geven aan een gemengde school. Daar leren de kinderen elkaars cultuur kennen en leren dan beter met elkaar omgaan volgens de ouders. "Als mensen en kinderen van verschillende culturen elkaar nooit ontmoeten, blijven de vooroordelen die men over elkaar heeft bestaan", stellen de ouders.

Ook een leerkracht betreurt het dat er op haar school niet meer diversiteit is. Op deze school zitten vooral kinderen met een Surinaamse en Antilliaanse achtergrond. "Het zou goed zijn als er meer Turkse en Marokkaanse kinderen waren. Dan zouden ze namelijk meer van elkaar leren en ook zien dat er meerdere culturen zijn."

Een intern begeleider op een heel gemengde school stelt: "Bij ons is iedereen verschillend en dat schept een band. Pesten en discriminatie komen niet zoveel voor". Zij denkt blijkbaar dat de diverse groepssamenstelling op dit gebied positief werkt.

Enkele andere leerkrachten geven aan dat wanneer één culturele groep in de klas de overhand heeft, zij de 'norm' bepalen en er meer risico is op pesten en discrimineren van de kinderen die tot een andere groep behoren.

In het Onderwijsverslag 2008/2009 wordt door de Inspectie aandacht besteed aan de vraag of op meer gemengde scholen minder plaats is voor vooroordelen. Onderzoek daarnaar is tot dusverre niet eenduidig. Twee tegengestelde hypothesen bestaan. Ten eerste de contacthypothese: vooroordelen verminderen als leerlingen uit verschillende groepen samen naar school gaan. Ten tweede de competitiehypothese: samen naar school gaan versterkt juist de identificatie met de eigen groep en kan bijdragen aan negatieve beeldvorming over anderen. We kunnen op basis van dit onderzoek niet concluderen dat op meer gemengde scholen minder discriminatie plaatsvindt.

7.13 Methoden en materialen

De volgende methoden en materialen werden door de deelnemende scholen gebruikt om te werken aan sociale vaardigheden en voorkomen van pesten en discriminatie.

- De Vreedzame School.

Meerdere scholen waren erg te spreken over de methode De Vreedzame School. Deze methode heeft tot doel het verbeteren van het sociale en emotionele klimaat in de klas en in school. Uitgangspunt is conflictoplossing. Bij de methode hoort een training voor schoolteams en een lessenreeks voor alle groepen.

De Vreedzame School wordt uitgegeven door Eduniek. Zie: www.devreedzameschool.nl

- Rots en Water

Enkele ouders zijn enthousiast over de training 'Rots en Water', die hun kinderen krijgen in groep 7. Op deze manier wordt gewerkt aan een goede sociale omgang met elkaar, volgens de ouders. Rots en Water is een sociale competentie training. Kinderen leren zich onafhankelijk op te stellen en eigen keuzes te maken (Rots), maar ook met anderen samenwerken, spelen en leven (Water). De training is ontwikkeld door het Gadaku Institute en wordt door meerdere particuliere trainers aangeboden. Zie verder www.rotsenwater.nl

- Kanjertraining

De Kanjertraining is bedoeld om de sociale veiligheid in klassen te vergroten, zelfvertrouwen en betrokkenheid bij elkaar te stimuleren en pestgedrag te laten afnemen. De leerkracht volgt eerst zelf een training. Zie verder www.kanjertraining.nl

- Methode STIP

Deze methode is bestemd voor het speciaal onderwijs aan zeer moeilijk lerende kinderen. Het is een methode om structureel aandacht te geven aan sociale competenties. De uitgever is Edu-desk. Zie voor meer informatie: www.edu-desk.nl

- Humanistisch vormingsonderwijs

Op twee van de deelnemende scholen volgen de leerlingen lessen humanistische vorming en hebben daar o.a. tijd besteed aan wat vooroordelen zijn en welke vooroordelen je zelf hebt. Meer informatie over dit type onderwijs is te vinden op: www.hvo.nl

- Veel scholen gebruikten materialen, tests en speciale lessen om pesten te voorkomen. Daarvoor bestaat heel veel materiaal. We verwijzen naar Pestweb voor een overzicht: www.pestweb.nl

7.14 Trots

Het is niet steeds eenvoudig om te zorgen dat de kinderen op Amsterdamse scholen sociaal met elkaar omgaan. Gelukkig zijn er ook voorbeelden waar leerkrachten trots op zijn. Enkele citaten vermelden we hier graag.

Een andere leerkracht op een school voor speciaal onderwijs zegt: "Ik ben er trots op dat de klas een sterk sociaal geheel is. De kinderen helpen elkaar, intimideren elkaar niet. Geen macho's in de klas en geen betweters. Iedereen wil het namelijk goed doen. Kinderen corrigeren elkaar m.b.t. sociaal en seksueel gedrag. Hoog in het vaandel staat het zelfstandig problemen oplossen, die ontstaan zijn voor anderen en jezelf en daarvan de consequenties aanvaarden.

Een leerkracht van groep 3 zegt: "Ze kunnen heel goed samenwerken en helpen elkaar graag. Dat mag niet bij de toets natuurlijk. Ik ben heel trots, ze doen echt hun best en ik heb hoge eisen".

Een onderbouwleerkracht vertelt dat er soms wel een soort van vooroordelen leven in de groep omdat een kind verschillende gewoonten heeft, die bijvoorbeeld met religie te maken hebben. Soms vindt ze een goede weg daarin. "Er is een jongetje dat Jehova Getuige is, zijn verjaardagen mogen niet gevierd worden. Dat is natuurlijk best lastig, maar samen met de moeder hebben we toch een manier gevonden dat het jongetje een dag in de belangstelling staat. Zij kwam van alles vertellen in de groep en dat was hartstikke leuk. Maar de kleintjes vinden het toch raar als een ander kindje geen sinterklaas en kerst viert".

Een onderbouwleerkracht zegt: "Ik ben een ouderwetse juf en blijf dingen maar herhalen, ook gedragsregels en dat helpt. Ik had een jongetje dat schopte, hij was erg onrustig. In drie weken tijd werd het een ander kind. Dan doe je het toch goed?"

8. Conclusies

Het merendeel van de voorbeelden van discriminatie die we in dit onderzoek hoorden betrof situaties waar leerlingen bij betrokken waren. Daarom concentreren we ons in de conclusies en aanbevelingen daarop. Hier in volgorde de belangrijkste conclusies uit dit onderzoek.

8.1 Op alle scholen komt discriminatie voor

“Wake up call”: pesten en discriminatie is niet hetzelfde en discriminatie komt voor op alle scholen! Op iedere school waar we gingen praten wisten met name de leerlingen en soms ook de ouders en het personeel voorvallen te noemen waarbij discriminatie een rol speelde.

8.2 Leerlingen en ouders ervaren meer discriminatie dan personeel

Leerlingen en ouders noemden meer voorbeelden van situaties die ze discriminerend vonden dan personeel. Het standpunt van de schooldirecteuren, leerkrachten en ib-ers was meestal: “Pesten komt hier voor, net als op andere scholen, van discriminatie merk ik zelf niets.”

8.3 Het gaat met name om de verbale vorm van discriminatie

De meeste voorbeelden die wij hoorden in dit onderzoek betreffen discriminerend taalgebruik tussen leerlingen, in peestsituaties, op grond van huidskleur of land van herkomst, godsdienst en homoseksualiteit als de (eigen) leerkracht er niet bij is.

8.4 Vage scheidslijn tussen pesten en discriminatie

De scheidslijn tussen pesten en discriminatie is niet makkelijk te trekken. Leerlingen, ouders en personeel noemen hetzelfde voorval plagen of pesten of discrimineren of uitsluiten.

8.5 Discriminatie leeft niet echt als onderwerp op school, pesten wel

Scholen hebben vaak al veel tot stand gebracht op het gebied van omgaan met pesten. Men heeft gedragsregels, anti-pestbeleid, een pestprotocol en doet projecten en onderzoek rond pesten. Voor een deel zal dat zeker ten goede komen aan het bestrijden van discriminatie op school. Het blijkt echter wel dat personeel van scholen ‘incidentjes’ eerder opvatten als pesten dan als discriminatie. Lang niet altijd wordt, als het pesten ook discrimineren is, aandacht besteed aan de achterliggende vooroordelen of het gevoel van gediscrimineerd worden.

8.6 Topje van de ijsberg zichtbaar

Zichtbare uitingsvormen van discriminatie zijn het topje van de ijsberg. Of iemand zich gediscrimineerd *voelt* is vaak niet zichtbaar.

8.7 Aandacht voor discriminatie vooral na incidenten

Als er op school aandacht is voor discriminatie is dat over het algemeen naar aanleiding van incidenten. Eerder reactief dan proactief dus. Gerichtte aandacht voor het thema discriminatie is vaak beperkt tot de lessen over de Tweede Wereldoorlog in de bovenbouw. Er wordt niet met enige regelmaat gecommuniceerd met ouders, leerlingen of in het team over discriminatie. We zien nauwelijks preventief beleid.

8.8 Regelmatig ontbreekt voldoende zicht op incidenten

Registratie en melding van incidenten vindt niet altijd plaats volgens de schooldirecteuren in de paneldiscussie. Men weet vaak niet wanneer iets nou precies een incident is en wanneer je het dan

moet melden. Door leerkrachten wordt de stap naar melding van een incident niet snel gemaakt. Incidenten tussen leerlingen onderling worden bijvoorbeeld bijna nooit geregistreerd.

8.9 Risicosituaties aanwijsbaar

Door alle gesprekken die we in dit onderzoek voerden met leerlingen, ouders en personeel kregen we zicht op zogenaamde risicosituaties, situaties waarin het risico dat iemand gediscrimineerd wordt groter is. Deze risicosituaties zijn:

Leerkracht er niet bij:

- Overblijf
- Busjesvervoer
- Pauzes
- Digitale media
- Schoolvoetbal

Groepsdynamiek en –samenstelling:

- Nieuw in de klas
- Subgroepjes in de klas, buitensluiten
- Monocultuur in de klas

Leerkracht- of leerling-gedrag:

- 'Slachtoffer'-gedrag
- Leerkracht trekt kinderen voor

Oudercommunicatie:

- Verwijzingstrajecten
- Laag schooladvies
- Selectief plaatsingsbeleid
- Weinig contact tussen school en ouders

In hoofdstuk 6 staan deze risicosituaties nader omschreven.

8.10 Kinderen praten volwassenen na

Veel gesprekspartners zijn van mening dat de oorzaak van discriminatie vooral bij de ouders gezocht moet worden. Zeker als het gaat om meningen over andere bevolkingsgroepen. Ouders hebben soms discriminerende opvattingen en de kinderen nemen die over. Een leerkracht zegt dat je in de klas een weerspiegeling ziet van de opvattingen thuis, bijvoorbeeld in meningen over joden of Nederlanders of Turken. Het is een zeer aannemelijke veronderstelling dat op scholen waar ouders vaker vooroordelen hebben en uiten ook meer discriminatie-incidenten voorkomen waar kinderen bij betrokken zijn. Wij kunnen dit echter met dit type onderzoek niet met cijfers aantonen.

8.11 Gestructureerd pedagogisch klimaat in het SO

Op de scholen voor speciaal (basis) onderwijs merkten wij dat het pedagogisch klimaat heel gestructureerd is. Zo werken leerkrachten in het speciaal onderwijs heel gericht aan het versterken van sociale vaardigheden als opbouwen van sociaal contact, zelfredzaamheid, samenwerken, keuzes maken, elkaar respecteren. Regels voor gedrag zijn heel expliciet en duidelijk. Personeel daar geeft aan dat juist met hun populatie dat heel erg nodig is. Het zou goed zijn als het reguliere basisonderwijs en het speciaal (basis) onderwijs kennis over kwaliteit van het pedagogisch klimaat met elkaar delen.

8.12 Dit vervolgonderzoek geeft een ander beeld dan uit formele klachten blijkt

Voorafgaande situaties waar leerlingen bij betrokken zijn

Het merendeel van de voorbeelden van discriminatie die we in dit vervolgonderzoek op de scholen hoorden betrof situaties waar leerlingen bij betrokken waren. Het vervolgonderzoek geeft daarmee een ander beeld dan het eerdere dossieronderzoek naar de formele klachten over discriminatie in het Amsterdamse basisonderwijs. Daar had ongeveer een derde van de klachten betrekking op situaties waarbij een volwassene (een ouder of leerkracht) zich gediscrimineerd voelde. Een deel van de verklaring daarvoor is dat wanneer een formele klacht wordt ingediend het vaak gaat om een relatief ernstig discriminatie incident, terwijl in dit vervolgonderzoek ook veel kleinere voorvallen naar voren komen. En leerlingen dienen zelf natuurlijk geen formele klacht in.

Omvang discriminatie

In het voorafgaande dossieronderzoek bleek dat er ongeveer 15 formele klachten per jaar worden ingediend inzake discriminatie in het Amsterdams basisonderwijs. We kunnen nu goed zien dat het aantal formele klachten geen beeld geeft van de omvang van discriminatie in het basisonderwijs die daadwerkelijk plaatsvindt.

Op de 22 scholen die deelnamen aan dit onderzoek kwamen per school minimaal drie recente incidenten met discriminatie naar voren.

9. Urgentie

Discriminatie komt op alle scholen voor en dat blijkt niet uit de incidentenregistraties van scholen zelf of uit de formele klachten die onder meer bij Meldpunt Discriminatie Regio Amsterdam worden ingediend.

Alvorens verder te gaan met de aanbevelingen geven we hier de redenen om het onderwerp discriminatie in het primair onderwijs explicieter een plek op de agenda en in het dagelijks handelen te geven.

9.1 Waarom extra aandacht voor discriminatie?

We constateren in het Amsterdamse primair onderwijs regelmatig een houding van "dat komt er ook nog eens bij. Ook nog eens systematisch aandacht gaan geven aan discriminatie. We moeten al zoveel". Veel scholen hebben al allerlei andere verbeterpunten op hun lijstje staan. Daarbij sturen de besturen en de lokale overheid in deze periode sterk op onderwijskwaliteit gericht op taal- en rekenresultaten. Sommige schoolbesturen hielden onder meer om die reden dit onderzoek een tijdje af. In deze periode meer aandacht vragen van het primair onderwijs voor 'sociale' onderwerpen is niet eenvoudig. Toch zijn daar naar onze mening onontkoombare redenen voor.

De wet

De meest simpele reden om discriminatie te bestrijden is: het moet van de wet. Discriminatie is verboden volgens de Grondwet, dus het mag in principe niet voorkomen op school. En daarvoor zijn de professionals en de schoolbesturen verantwoordelijk.

Verdrag inzake de rechten van het kind

In het Verdrag inzake de rechten van het kind, zoals aangenomen door de Verenigde Naties, dat ook Nederland heeft ondertekend, staat dat kinderen recht hebben op bescherming tegen elke vorm van discriminatie.

De kerndoelen primair onderwijs

In onderstaande tabel staan de kerndoelen die wij relevant vinden met betrekking tot het onderwerp discriminatie. Aandacht voor discriminatie moet ook volgens de kerndoelen.

Relevante kerndoelen m.b.t. het onderwerp discriminatie

Oriëntatie op jezelf en de wereld

- 34 De leerlingen leren zorg te dragen voor de lichamelijke en psychische gezondheid van henzelf en anderen.
- 35 De leerlingen leren zich redzaam te gedragen in sociaal opzicht.
- 37 De leerlingen leren zich te gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen.
- 38 De leerlingen leren hoofdzaken over geestelijke stromingen die in de Nederlandse multiculturele samenleving een rol spelen en ze leren respectvol om te gaan met de verschillen in opvattingen van mensen.

Amsterdam

In het programmakkoord van de gemeente staat het volgende: "Amsterdam is van oudsher een vrije en tolerante stad. Daarin moet iedereen veilig zijn, maar zich ook vrij en veilig voelen, ongeacht tijd, plaats, functie, seksuele geaardheid of voorkeur of levensovertuiging."

In de paneldiscussie met schooldirecteuren in dit onderzoek onderschreef men de stelling: "Wij moeten als Amsterdamse scholen een vuist maken tegen discriminatie".

Identiteitsvorming

We stellen de volgende vragen:

Wat zou het met je doen als je een kind bent dat in het begin van het voortgezet onderwijs ontdekt dat je homoseksueel bent en je hebt je hele basisschoolperiode het woord 'homo' als een soort domme grap of scheldwoord te horen gekregen?

Wat betekent het voor het zelfbeeld van een kind van Marokkaanse afkomst als je met regelmaat op school het liedje hoort: "Ik ben een Marokkaan en stelen is mijn baan" of het veelgebruikte scheldwoord 'kut-Marokkaan'?

Regelmatig geconfronteerd worden met vooroordelen over de groep waar jij toe behoort kan niet gunstig zijn voor de ontwikkeling van een kind. In de sociale wetenschap zijn daar steeds meer aanwijzingen voor. Zo beschrijven McKown en Strambler in 2009 in het tijdschrift *Child Development* het fenomeen "stereotype threat"⁶. Zij hebben de theorie dat de bezorgdheid van iemand dat hij/zij de vooroordelen van een ander bevestigt, kan leiden tot een soort self-fulfilling prophecy. Eenvoudig gezegd: als het vooroordeel over een bepaalde bevolkingsgroep is dat die 'dom' is, kan een kind uit die groep lager gaan presteren op een bepaalde toets. Vooroordelen worden uiteindelijk (voor een deel) geïnternaliseerd, is het idee en zij tonen dit in verschillende studies aan.
→ Bewustwording van vooroordelen en het voorkomen van discriminatie op school achten we nodig voor een gezonde identiteitsontwikkeling van de leerlingen.

Burgerschapsonderwijs

In het Onderwijsverslag 2008/2009 dat in april 2010 verscheen gaat de Inspectie in op de twee hoofdfuncties van het onderwijs:

- 1) Kwalificatie als voorbereiding op vervolgonderwijs en beroep
- 2) Socialisatie als voorbereiding op deelname aan de samenleving, door de overdracht van de waarden van de samenleving aan nieuwe generatie.

Men stelt dat de Inspectie traditiegetrouw veel aandacht besteed aan de kwalificatiefunctie, maar vorige jaar heeft aangekondigd meer aandacht te gaan geven aan de socialisatiefunctie.

De Inspectie ziet burgerschapsonderwijs als instrument in de socialisatie. Scholen moeten actief burgerschap en integratie bevorderen. D.w.z. bevorderen dat mensen kunnen en willen deelnemen aan de maatschappij en betrokken zijn bij de samenleving.

Onder houdingen en gedragingen die sociale integratie kunnen belemmeren noemt de Inspectie radicalisering, discriminatie en andere vormen van antisociaal gedrag dat de sociale veiligheid beïnvloedt.

→ Met het oog op het in te voeren burgerschapsonderwijs is aandacht voor discriminatie nodig.

⁶ Developmental antecedents and social and academic consequences of stereotype-consciousness in middle childhood. Door Clark McKown & Michael J. Strambler. In tijdschrift: *Child Development*, nov/dec 2009, volume 80/number 6.

Pedagogisch klimaat

Scholen werken over het algemeen hard aan het zorgen voor een goed pedagogisch klimaat.

→ In een goed pedagogisch klimaat is geen plaats voor discriminatie.

Sociaal-emotionele vaardigheden

De meeste scholen hebben visie op de sociaal-emotionele vaardigheden die ze willen versterken bij hun leerlingen.

→ Belangrijke sociaal-emotionele vaardigheden m.b.t. discriminatie zijn: werken aan een positief zelfbeeld, bewustwording van vooroordelen, respectvol omgaan met anderen.

Sociale veiligheid en cohesie voorwaardelijk voor leren

Van scholen worden goede resultaten verwacht op het cognitieve vlak. Veel aandacht gaat uit naar taal- en rekenresultaten en de Citoscores. Maar goede resultaten beginnen met een veilige, gezellige groep en school, waar een leerling zich thuisvoelt, gerespecteerd wordt en zichzelf kan zijn en waar pesten en discrimineren worden voorkomen.

→ Het is geen kwestie van òf aandacht voor cognitieve issues òf aandacht voor sociale onderwerpen op de onderwijsagenda. Het is allebei nodig. Sterker nog, enkele (goede) leerkrachten gaven in dit onderzoek aan dat de sfeer in de klas, de sociale omgang met elkaar en de sociale veiligheid voorwaardelijk zijn voor leren.

10. Aanbevelingen en tips

Hier volgen aanbevelingen en tips, met daarbij vermeld voor wie ze bedoeld zijn. Eerst volgen de aanbevelingen voor ieder die omgaat met leerlingen uit het primair onderwijs. Daarna volgen aanbevelingen per doelgroep. We zoomen zoveel mogelijk in op het concrete handelen. Ook hier hebben we veel gebruik kunnen maken van wat ons in dit onderzoek is aangedragen door de gesprekspartners.

10.1 Overzicht aanbevelingen

Doelgroep	Aanbevelingen
Allen 10.2	<ul style="list-style-type: none"> • Rekening houden met de risicosituaties • Positief omgaan met diversiteit • Werken aan bewustwording van vooroordelen • Altijd reageren op discriminatie • School en ouders: werk samen
Schoolleiders 10.3	<p>T.a.v. de risicosituaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Werk aan afstemming van pedagogisch klimaat tussen school en overblijf • Zorg voor goed en voldoende toezicht tijdens de pauzes • Stel groepen leerlingen zo divers mogelijk samen • Bied uw leerlingen waar nodig training in sociale weerbaarheid • Zorg dat de communicatie van uw team met de ouders over de opvoeding goed loopt, werk aan benodigde competenties van personeel <p>En verder:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Geef voorkomen en bestrijden van discriminatie een plek in het schoolbeleid • Maak discriminatie zichtbaar en bespreekbaar • Voer een duidelijke incidentenregistratie • Geef structurele aandacht aan de sociale veiligheid in de school • Versterk pedagogische competenties personeel
Leerkrachten 10.4	<p>T.a.v. de risicosituaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Creëer zicht op de sociale verhoudingen in de groep • Beïnvloed de groepsdynamiek • Communiceer zorgvuldig met ouders <p>En verder:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Reageer professioneel op discriminatie • Geef les over discriminatie en vooroordelen • Werk gericht aan sociaal-emotionele vaardigheden • Geef structurele aandacht aan de sociale veiligheid in de klas
Schoolbesturen 10.5	<p>T.a.v. de risicosituaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Werk met betrokken partijen aan de kwaliteit van de overblijf • Werk met betrokken partijen aan meer sociale veiligheid in het busjesvervoer • Bevorder een diverse leerlingenpopulatie op uw scholen

<p>Schoolbesturen 10.5</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Bied randvoorwaarden voor trainingen sociale vaardigheid van leerlingen • Werk aan een centraal plaatsingsbeleid • Stuur op kwaliteit van de oudercommunicatie <p>En verder:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Check of antidiscriminatiebeleid wordt gevoerd op uw scholen • Uniformeer de incidentenregistratie • Stimuleer op uw scholen positieve aandacht voor diversiteit • Geef meer gewicht aan de socialisatiefunctie van het onderwijs
<p>Ouders 10.6</p>	<p>T.a.v. de risicosituaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Let op de manier waarop uw kinderen communiceren met de computer (MSN, Hyves, e.a.). • Geef bij voetbal het goede voorbeeld en grijp in als kinderen daar elkaar pesten of discrimineren. • Als uw kind tussentijds in een andere groep wordt geplaatst: overleg goed met de leerkracht of uw kind zich prettig en veilig voelt. • Communiceer op een respectvolle manier met de school. Ga praten op school als u vragen of kritiek heeft t.a.v. het pedagogisch klimaat of anderszins. <p>En verder:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Besteed in de opvoeding aandacht aan het voorkomen van discriminatie, realiseer u dat de school het niet alleen kan • Besteed in ouderoverleg aandacht aan discriminatie en het bestrijden ervan • Reageer als in uw omgeving kinderen elkaar discrimineren of pesten
<p>Lokale overheid 10.7</p>	<p>T.a.v. de risicosituaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bevorder een goed pedagogisch klimaat tijdens de overblijf. • Creëer de randvoorwaarden voor een sociaal veilig busjesvervoer in het speciaal onderwijs. • Werk met de schoolbesturen aan een evenwichtig plaatsingsbeleid. <p>En verder:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bevorder positieve aandacht voor diversiteit • Stuur ook op sociaal-emotionele en gedragsresultaten • Stel de Verklaring inzake de Rechten van het Kind centraal

10.2 Aanbevelingen voor alle betrokkenen

Scholen doen al heel veel aan het versterken van sociaal-emotionele vaardigheden, werken aan sociale veiligheid en voorkomen van pesten. Al die inspanningen dragen zeker ook bij aan het verminderen van discriminatie. Dat merk je alleen al doordat dit in de klas, als de leerkracht erbij is, beduidend minder voorkomt. Ook veel ouders leren hun kinderen niet te discrimineren.

Wat zouden alle betrokkenen nog meer kunnen doen om discriminatie te voorkomen en bestrijden?

- 1) rekening houden met de risicosituaties
- 2) positief omgaan met diversiteit
- 3) werken aan bewustwording van vooroordelen
- 4) altijd reageren op discriminatie
- 5) school en ouders: werk samen

1) Rekening houden met de risicosituaties

In onderstaande tabel staat een overzicht van de risicosituaties, die bleken uit dit onderzoek. Rechts is aangegeven wie er volgens ons moet handelen in welk geval. Ieder heeft een rol.

RISICOSITUATIE	Wie handelt?				
	LK	SL	OU	SB	LO
Leerkracht er niet bij					
Overblijf		x		x	
Busjesvervoer				x	x
Pauzes	x	x		x	
Digitale media	x		x		
Schoolvoetbal			x	x	
Groepsdynamiek en –samenstelling					
Nieuw in de klas	x	x	x		
Subgroepjes in de klas, buitensluiten	x				
Monocultuur in de klas		x		x	
Leerkracht- of leerling-gedrag					
'Slachtoffer'-gedrag	x	x	x	x	
Kinderen voortrekken	x	x			
Oudercommunicatie					
Verwijzingstrajecten	x	x	x		
Laag schooladvies	x	x	x		
Plaatsingsbeleid	x	x	x	x	x
Weinig contact ouders-school	x	x	x	x	

LK= leerkracht, SL= schoolleider, OU= ouder, SB= schoolbestuur, LO= lokale overheid

In de komende paragrafen volgt per doelgroep meer over hoe te handelen bij de risicosituaties.

2) Positief omgaan met diversiteit

Vanaf het moment dat kinderen beginnen hun identiteit te ontwikkelen en erachter komen wie zij zelf zijn, gaan ze ook verschillen zien met anderen. En dat begint al voordat ze op de basisschool komen. Anderen zijn ouder, langer, hebben een andere huidskleur, een andere vorm van ogen, jongen of meisje, veel speelgoed of niet, enz. enz. De omgeving, eerst vooral in het gezin, daarna ook op school en daarbuiten, beïnvloedt hun oordeel over deze verschillen. Is het verschil waar-

denneutraal of is er sprake van beter of slechter? Over bepaalde verschillen bestaan vooroordelen in onze samenleving. Ook vooroordelen pikken kinderen al jong op. Geven we die vooroordelen klakkeloos door? Of leren we kinderen van jongsaf aan dat we juist door onze verschillen samen sterker staan dan alleen en dat er objectief gezien veel meer overeenkomsten zijn tussen mensen dan verschillen? Brengen we ze respect bij voor 'anders zijn'?

Veel personeelsleden geven in dit onderzoek aan dat het goed mogelijk is kinderen vanaf zeer jonge leeftijd te leren sociaal met elkaar om te gaan en verschillen te respecteren. Juist in de opbouw kan hiervoor de basis worden gelegd, dan zijn de kinderen nog goed opvoedbaar volgens de leerkrachten.

Positief omgaan met diversiteit en jong daarmee beginnen zien we als pedagogische opdracht voor iedereen die met kinderen omgaat.

3) Werken aan bewustwording van vooroordelen

Een essentiële stap om te voorkomen dat je op basis van vooroordelen gaat handelen en daarmee discrimineren, is je bewust te worden van je eigen vooroordelen. Dat geldt zowel voor leerlingen, als voor ouders als voor personeel in de school. Voor gebruik in het onderwijs bestaan hiertoe verschillende methoden en materialen. Zie ook 7.12 en bijlage 4 en 5.

4) Altijd reageren op discriminatie

Zoals ook Art.1 aanraadt: als je hoort dat iemand een vooroordeel uitspreekt of je bent er getuige van dat iemand wordt gediscrimineerd: zeg er dan wat van. Zelfs als er weinig tijd is, kan men met een korte opmerking laten weten van bepaalde opmerkingen of zogenaamde grappen niet gediend te zijn. Discriminerende opmerkingen, scheldwoorden of 'grappen' moeten we niet accepteren en gezien ieders pedagogische verantwoordelijkheid zeker niet in het bijzijn van kinderen. Bij ernstigere gevallen: bespreek het incidenten met betrokkenen, meldt het aan de schoolleiding, maak gebruik van de klachtenprocedures binnen en eventueel buiten het onderwijs.

5) School en ouders: werk samen

Ouders hebben de primaire opvoedende taak, maar ook de school heeft een pedagogische opdracht en ouders en school zouden daarom samen moeten werken. Zo denken de meeste geïnterviewden erover. De meeste ouders in dit onderzoek geven aan dat ouders de taak hebben te zorgen dat kinderen niet discrimineren. Ze vinden het belangrijk als ouder direct te reageren op dergelijk gedrag, verantwoordelijkheid te nemen en erover te praten. Ook zouden ouders naar zichzelf moeten kijken, volgens de ouders die aanwezig waren bij de paneldiscussie: zich bewust worden over hoe ze zelf omgaan met discriminatie en welke vooroordelen ze zelf hebben.

Bij dit thema, het voorkomen van discriminatie, is de communicatie met ouders voor de school een belangrijk aandachtspunt.

10.3 Aanbevelingen voor schoolleiders

Aanbevelingen t.a.v. de risicosituaties:

- Werk aan afstemming van pedagogisch klimaat tussen school en overblijf
- Zorg voor goed en voldoende toezicht tijdens de pauzes
- Stel groepen leerlingen zo divers mogelijk samen
- Biedt uw leerlingen waar nodig training in sociale weerbaarheid
- Zorg dat de communicatie van uw team met de ouders goed loopt

Overige aanbevelingen voor schoolleiders:

- **Geef voorkomen en bestrijden van discriminatie een plek in het schoolbeleid**

Wij bevelen aan om een samenhangend beleidskader te maken op school voor het gehele 'sociale' gebied, waarbij aandacht voor discriminatie een deelonderwerp is. Het is geen geïsoleerd onderwerp op school. In navolging van de twee hoofdfuncties van het onderwijs die de Inspectie onderscheidt, kwalificatie en socialisatie, kan de school het beleid verdelen in twee hoofdonderdelen: het onderwijsleerproces en het socialisatieproces.

Alle 'sociale' deelonderwerpen als sociaal-emotionele ontwikkeling, burgerschapsvorming, pedagogisch klimaat, gedragsregels, sociale veiligheid, rekening houden met verschillen, voorkomen van pesten en discrimineren, kunnen een plek krijgen in dat tweede deel en zoveel mogelijk met elkaar worden geïntegreerd.

Het allerbelangrijkste daarbij vinden wij dat het niet bij algemene termen blijft, maar dat een school formuleert welke sociaal-emotionele vaardigheden men wil versterken of ontwikkelen bij de leerlingen en daartoe een samenhangend aanbod afsprekt en aanbiedt van groep 1 tot en met groep 8, met een bijpassend pedagogisch klimaat en een goede communicatie met ouders die de belangrijkste opvoeders zijn en blijven.

- **Maak discriminatie zichtbaar en bespreekbaar**

Wij achten het zinvol om met het team tijd te besteden aan discriminatie en het handelen dat daarbij wordt verwacht. Dat kan bijvoorbeeld een onderdeel zijn op een studiedag over het pedagogisch klimaat, de sociaal-emotionele ontwikkeling of burgerschapsonderwijs. In bijlage 1 zijn stellingen te vinden om het gesprek over discriminatie op school op gang te brengen. Vooral met elkaar goed kijken naar het onderscheid met pesten. En afspreken hoe ermee om te gaan en samen één lijn trekken.

- **Voer een duidelijke incidentenregistratie**

Bekijk eens goed of via de huidige manier van registreren van incidenten voorvallen met discriminatie worden geregistreerd. In zijn algemeenheid stellen de directeuren op de paneldiscussie in dit onderzoek dat registratie en melding van incidenten niet altijd plaatsvindt. Zie verder 7.9. Incidenten waar kinderen bij betrokken zijn worden niet vaak geregistreerd.

- **Geef structurele aandacht aan de sociale veiligheid in de school**

De sfeer in de klas en de school, de sociale omgang met elkaar en de sociale veiligheid zijn voorwaardelijk voor leren en voor een goede samenwerking met de ouders. Goede resultaten en de kwaliteit van de school hangen samen met de sociale veiligheid.

- **Versterk pedagogische competenties van personeel**

In het personeelsbeleid dienen competenties op het pedagogische en sociale vlak een nadrukkelijke rol te hebben. Wat verwacht u hier van uw mensen? Zijn deze competenties op uw school en bin-

nen uw bestuur duidelijk in kaart gebracht? Hebben ze voldoende gewicht in functioneringsgesprekken? Let u erop tijdens klassenbezoeken? Heeft uw personeel dezelfde sociaal-emotionele vaardigheden als u de leerlingen wilt bijbrengen? Wij bevelen aan deze vragen te stellen, te beantwoorden en de antwoorden te vertalen naar uw personeelsbeleid.

10.4 Aanbevelingen voor leerkrachten

Aanbevelingen t.a.v. de risicosituaties:

- **Creëer zicht op de sociale verhoudingen in de groep**

Pesten en discrimineren tussen leerlingen hebben veel te maken met de sociale verhoudingen in de groep. Heeft u daar zicht op? Wie speelt met wie? Wie plaagt/pest wie? Zijn er subgroepjes? Zijn er kinderen die er buiten lijken te staan? Heeft u het hier wel eens over met de leerlingen? Wat vinden zij ervan?

We bevelen daarbij aan om in het begin van het schooljaar een 'sociale kaart' te maken van uw groep en dit in maart/april nogmaals te doen en verschillen te bekijken. Beide overzichten zijn een mooi uitgangspunt voor een gesprek met de groep hierover. Geef kinderen ook expliciet de verantwoordelijkheid om ervoor te zorgen dat iedereen zich prettig en veilig voelt.

- **Beïnvloed de groepsdynamiek**

Afgaande op de mening en ervaringen van de deelnemers aan dit onderzoek (zowel van leerkrachten, ouders als leerlingen) is de conclusie: sterke subgroepvorming in de klas bevordert buitensluiten. Buitensluiten bevordert pesten en/of discrimineren. Zie ook 6.4 risicosituaties.

Onze aanbeveling is sterke subgroepvorming tegen te gaan.

Tips van onze gesprekspartners daarvoor zijn:

- Laat jonge kinderen vaak een ander kind kiezen om mee te spelen, juist om ze te leren met iedereen om te gaan.
- Laat bovenbouwleerlingen af en toe met een ander samenwerken dan ze zelf zouden uitkiezen.
- Gebruik de 'tafelsetting' om wat bij te sturen indien nodig.
- Organiseer met enige regelmaat ouderavonden voor uw groep en bespreek het onderwerp groepsdynamiek.
- Verweef gesprekken over sterke en minder sterke punten van alle kinderen expliciet en impliciet in de lessen.

Tekste Dammers concludeert in haar onderzoek uit 2009⁷ dat een leerkracht met een gerichte aanpak de groepsdynamiek positief kan versterken door goed te kijken naar de rolverdeling in de klas, door uit te gaan van bestaande kwaliteiten en door het aanleren van nieuwe vaardigheden.

- **Communiceer zorgvuldig met ouders**

Gesprekken over de opvoeding en zaken als pesten of discrimineren, verwijzingstrajecten en schooladviezen vragen veel van uw communicatievaardigheden.

Overige aanbevelingen voor leerkrachten:

- **Geef structurele aandacht aan de sociale veiligheid in de klas**

⁷ Samen staan we sterk! Een onderzoek over de beïnvloeding van de groepsdynamiek in een klas. Tetske Dammers, Fontys Hogeschool, 2009.

De sfeer in de klas, de sociale omgang met elkaar en de sociale veiligheid zijn voorwaardelijk voor leren.

- **Werk gericht aan de sociaal-emotionele vaardigheden**

Breng als groepsleerkracht in kaart welke sociaal-emotionele vaardigheden u bij de leerlingen wilt versterken en wat uw doelen daarbij zijn dit schooljaar.

Onze gesprekpartners noemden bepaalde vaardigheden die van belang zijn met het oog op (voorkomen of oplossen van) discriminatie.

- Leer kinderen zich bewust te worden van hun vooroordelen.
- Leer kinderen geen slachtofferrol te nemen. Maak ze weerbaar tegen pesten en discriminatie.
- Leer kinderen onderlinge conflicten op te lossen. Denk bijvoorbeeld aan mediation.
- Leer kinderen verantwoordelijkheid te nemen voor de sociale veiligheid in de groep en te zorgen dat ieder zich prettig voelt.
- Leer kinderen rekening te houden met verschillen en respect te hebben voor 'anders' zijn.

- **Reageer op discriminatie**

De belangrijkste aanbeveling voor leerkracht is om discriminatie te benoemen als het plaatsvindt, de achterliggende vooroordelen bespreken en het incident niet alleen behandelen als 'pesten'. Juist de voorbeeldfunctie die een leerkracht heeft maakt een reactie zo belangrijk. Als een leerkracht niet reageert op een discriminerende opmerking dan heeft dat meer impact dan wanneer een toevallige voorbijganger niet reageert. Leerlingen zullen dit eerder interpreteren als: "Dit mag hier dus blijkbaar gezegd worden".

De brochure "Ja, maar zij...." van Art. 1 gaat over het professioneel reageren op discriminerende opmerkingen op school. Men raadt aan om stapsgewijs te reageren.

Stap 1: Schat de situatie in (grap, symbool, scheldwoord, pesten, etc.)

Stap 2: Bepaal het doel van de reactie (les voortzetten, discussie openen, begrip tonen, etc.)

Stap 3: Schat eigen mogelijkheden en houding in

Men noemt drie manieren van reageren: confronteren, doorvragen en informeren.

De brochure is te downloaden via: www.art1.nl, kies voor 'shop' en dan voor 'les- en projectmateriaal'.

- **Geef les over discriminatie en vooroordelen**

Behalve het reageren op incidenten raden we aan met enige regelmaat het onderwerp discriminatie in de les te laten terugkomen. Geef daarbij aandacht aan het bestaan van vooroordelen, zodat leerlingen zich hiervan bewuster worden. Daarbij kan het moment mogelijk bepaald worden door de actualiteit of door een aanleiding in de klas. Er bestaan daarvoor allerlei lestimps en voorbeeldmaterialen. In sommige methoden zitten dergelijke lessen. Zoek uit wat voor u de goede manier en het goede lesmateriaal is. U kunt ook denken aan gastlessen, zie bijvoorbeeld bijlage 4.

10.5 Aanbevelingen voor schoolbesturen

Aanbevelingen t.a.v. de risicosituaties:

- Werk met betrokken partijen aan de kwaliteit van de overblijf
- Werk met betrokken partijen aan meer sociale veiligheid in het busjesvervoer
- Bevorder een diverse leerlingenpopulatie op uw scholen
- Bied randvoorwaarden voor trainingen sociale vaardigheid van leerlingen
- Werk aan een centraal plaatsingsbeleid
- Stuur op kwaliteit van de oudercommunicatie

Overige aanbevelingen voor schoolbesturen:

- **Check of antidiscriminatiebeleid wordt gevoerd op uw scholen**

Op dit moment besteden de scholen die deelnamen aan dit onderzoek in hun beleid niet expliciet aandacht aan discriminatie. Redenen om dat wel te doen beschreven we eerder in dit rapport. Besturen hebben de taak hierop toe te zien.

Daarbij: om discriminatie op de werkvloer te bestrijden, moeten werkgevers sinds 1 augustus 2009 een arbeidsomstandighedenbeleid voeren tegen direct en indirect onderscheid. Oftewel: actief beleid voeren tegen discriminatie⁸.

- **Uniformeer de incidentenregistratie**

Scholen gaan verschillende om met het registreren van incidenten. Dit maakt het zicht erop moeilijk. In hoeverre zijn er binnen uw bestuur afspraken hierover gemaakt? Te denken valt aan gebruik van het incidentenregistratiesysteem Iris⁹. Maar belangrijker dan het te gebruiken systeem zijn afspraken over wanneer en hoe incidenten te registreren.

- **Stimuleer op uw scholen positieve aandacht voor diversiteit**

Als tegenhanger van discriminatie is te zien: positieve aandacht voor verschillen. Bekijk hoe daaraan invulling te geven in uw scholengroep en faciliteer dit.

- **Geef meer gewicht aan de socialisatiefunctie van het onderwijs**

Op veel scholen klinkt het geluid dat besturen en lokale overheid vooral sturen en afrekenen op resultaten op cognitief gebied. Net zo belangrijk is volgens de deelnemende schooldirecteuren de socialisatiefunctie van het onderwijs. Daarbij: de sociale veiligheid is randvoorwaarde voor leren.

⁸ Zie hiervoor <http://www.cgb.nl/nieuws/discriminatie-de-arbowet>

⁹ Zie hiervoor: <http://www.irispo.nl>

10.6 Aanbevelingen voor ouders

Aanbevelingen t.a.v. de risicosituaties:

- Let op de manier waarop uw kinderen communiceren met de computer (MSN, Hyves, e.a.).
- Geef bij voetbal het goede voorbeeld en grijp in als kinderen daar elkaar pesten of discrimineren.
- Als uw kind tussentijds in een andere groep wordt geplaatst: overleg goed met de leerkracht of uw kind zich prettig en veilig voelt.
- Communiceer op een respectvolle manier met de school. Ga praten op school als u vragen of kritiek heeft t.a.v. het pedagogisch klimaat of anderszins.

Overige aanbevelingen voor ouders:

- **Besteed in de opvoeding aandacht aan het voorkomen van discriminatie, realiseer u dat de school het niet alleen kan**

Als het gaat om het voorkomen en bestrijden van discriminatie heeft de school slechts een beperkte invloed. Een veel groter deel van het gedrag van kinderen wordt bepaald door het gezin en de directe omgeving waarin ze opgroeien. Het doel is een goede samenwerking tussen ouders en school in de opvoeding. Als ouders en school zoveel mogelijk dezelfde normen, uitgangspunten en gedragsregels overdragen aan de kinderen, is de invloed veel sterker.

- **Besteed in ouderoverleg aandacht aan discriminatie en het voorkomen ervan**

We achten het zinvol om in de medezeggenschapsraad, de ouderraad, bij vergaderingen van ouderorganisaties en mogelijke andere vormen van overleg de sociale omgang en meer expliciet pesten en discriminatie op de agenda te zetten.

- **Reageer als in uw omgeving kinderen of anderen elkaar discrimineren of pesten**

Met elkaar bepalen we als volwassenen welk gedrag we wel of niet acceptabel vinden. Maar dat merken kinderen alleen als we reageren op ongewenst gedrag. Schelden, pesten, discrimineren: zeg er iets van!

10.7 Aanbevelingen voor de lokale overheid

Aanbevelingen t.a.v. de risicosituaties:

- Bevorder een goed pedagogisch klimaat tijdens de overblijf.
- Creëer de randvoorwaarden voor een sociaal veilig busjesvervoer in het speciaal onderwijs.
- Werk met de schoolbesturen aan een evenwichtig plaatsingsbeleid.

Overige aanbevelingen voor de lokale overheid:

- **Bevorder positieve aandacht voor diversiteit**

Tegenhanger van discriminatie is positieve aandacht voor diversiteit en respect voor verschillen. Hoe hieraan invulling te geven? Deels door het expliciet te agenderen in het overleg met schoolbesturen. Maar er zijn meer ideeën.

In een interview met vier moeders van Marokkaanse afkomst op een school in West, stelden de een Amsterdamse themaweek voor over discriminatie en samenleven. "Net zoiets als de Boekenweek", zeiden de moeders. "Met allerlei activiteiten op Amsterdamse scholen en allemaal eraan meedoen. Bijv. mensen die zelf gepest/gediscrimineerd zijn vertellen over hun ervaringen. Boeken lezen, tv maken. Misschien zelfs goed om landelijk aan te pakken."

Op basis van dit idee vindt u in bijlage 2 een schets van de jaarlijkse Week Van Diversiteit. We denken aan workshops voor leerkrachten terwijl hun leerlingen met begeleiding van anderen ook - op een stimulerende, positieve manier - met diversiteit bezig zijn.

- **Stuur ook op sociaal-emotionele en gedragsresultaten**

Op veel scholen heerst het gevoel dat ze door de lokale overheid alleen afgerekend worden op de cognitieve prestaties van de leerlingen en dat er weinig aandacht is voor de inspanningen die ze leveren op het sociale vlak. Dit werd ons tijdens dit onderzoek door meerdere schooldirecteuren en leerkrachten gezegd. Terwijl de wethouder Onderwijs in het vorig najaar net de kwaliteit van de Amsterdamse scholen zorgelijk noemt en taal- en rekenresultaten vergelijkt met de rest van het land en stelt dat daar de prioriteit naar uit moet gaan, vraagt de wethouder Diversiteit om medewerking aan een onderzoek naar discriminatie op school. Bij het proberen afspraken te maken met de scholen merkten we dat het onderwerp niet hoog op de agenda staat. Het kostte veel moeite voldoende medewerking te krijgen van besturen en scholen. Deels heeft dit te maken met de ervaren werkdruk in het onderwijs en het idee dat men prioriteit moet geven aan de cognitieve resultaten. Als we niet oppassen wordt het een òf-òf-kwestie: òf aandacht voor de kwalificatie functie, òf aan de socialisatiefunctie. Zie ook paragraaf 9.1.

Zet in het overleg met de schoolbesturen de socialisatiefunctie van het onderwijs explicieter op de agenda met als deelonderwerp voorkomen van discriminatie. In de basisschoolperiode leren kinderen met elkaar samenleven. Sociale veiligheid is randvoorwaarde voor leren.

- **Stel het Verdrag inzake de Rechten van het Kind centraal**

Laat zien dat Amsterdam zich sterk maakt voor de rechten van het kind. Kinderen hebben recht op bescherming tegen elke vorm van discriminatie.

11. Overzicht bijlagen

Bijlage 1: discussiestellingen

Tijdens de paneldiscussies met schooldirecteuren en ouders gebruikten we discussiestellingen. Enkele directeuren gaven aan dat deze stellingen goed bruikbaar zijn als je op school met het team of met ouders over dit onderwerp wilt praten. Daarom voegen we hier de gebruikte stellingen toe .

Bijlage 2: schets Week Van Diversiteit

In dit onderzoek kwam tijdens een interview met vier moeders met een Marokkaanse achtergrond op een van de scholen in Nieuw West een mooi idee naar boven. De moeders stelden voor jaarlijks een speciale week te organiseren over discriminatie en samenleven, waar iedereen op school aan meedoet. Net zoals de Boekenweek, zeiden de moeders. Wij hebben als projectteam hierover doorgepraat, omdat we dit een idee vinden met veel perspectief. Mogelijk iets wat de nieuwe wethouder Diversiteit wil 'adoptereren'. Wij stellen voor het positief te formuleren en de 'Week van Diversiteit' in te voeren in het Amsterdams onderwijs. Hier een eerste schets hoe zo'n week eruit zou kunnen zien.

Bijlage 3: Specialisme sociaal-emotionele ontwikkeling

In gesprek op enkele van de deelnemende scholen constateerden we dat het systematisch tijd en aandacht geven aan sociale vaardigheden, sociale veiligheid, goede omgang met elkaar, voorkomen van discriminatie of pesten er soms 'bij in schiet'. Regelmatig blijft het bij reageren op incidenten en dan snel ingrijpen, wat men over het algemeen inderdaad wel doet. Maar preventief zou er ons inziens meer kunnen gebeuren. Zowel enkele ouders als twee schooldirecteuren vroegen zich af waarom daar niet een duidelijke taak van te maken voor iemand uit het team. Met name om op dit gebied beleid uit te voeren, expertise te verzamelen, steeds vinger aan de pols te houden en leerkrachten te motiveren. Scholen waar dit bij past kunnen een coördinatietaak geven op het gebied van de sociaal-emotionele ontwikkeling aan een van de teamleden. In deze bijlage een profielschets met verwijzing naar de mogelijkheden die de functiemix biedt.

Bijlage 4: Aanbod Meldpunt Discriminatie Regio Amsterdam (MDRA)

Het MDRA heeft expertise in huis als het gaat om discriminatie en een specifiek aanbod voor het primair onderwijs. Tevens kunt u bij het MDRA terecht met adviesvragen of klachten.

Bijlage 5: literatuur en links

Een overzicht van de literatuur en internetbronnen waar we in dit onderzoek gebruik van hebben gemaakt. Dit bleef noodzakelijkerwijze beperkt door de beschikbare middelen.

Bijlage 1: Discussiestellingen

Deze discussiestellingen zijn ontwikkeld in het vervolgonderzoek naar discriminatie in het primair onderwijs in Amsterdam, 2010.

Te gebruiken om in teamverband te praten over discriminatie en de aanpak ervan op school. Belangrijk is om daarna met elkaar een duidelijke omschrijving te gaan hanteren wat onder discriminatie wordt verstaan, wat het verschil is met pesten en welke concrete aanpak de school hanteert.

Werkvorm discussie: geschikt voor meer dan 15 personen.

- Zet de stellingen op kaartjes
- 1^e ronde: bekijk de kaartjes met elkaar en verzamel de stellingen waar ieder het mee eens is
- 2^e ronde: bekijk de overgebleven kaartjes en verzamel degene waar ieder het mee oneens is
- 3^e ronde: de overgebleven stellingen hebben minstens 1 voorstander of 1 tegenstander: bediscussieer met elkaar de meningsverschillen.

Stellingen

Stellingen rond drie onderwerpen:

- A Definitie van het begrip discriminatie: wat verstaan we eronder, wat is het verschil met pesten, hoe komt het voor op de basisschool
- B Verantwoordelijkheden: wat is wiens verantwoordelijkheid/rol
- C Omgaan met discriminatie: wat te doen om discriminatie te voorkomen of op te lossen

A Definitie

- 1) Discriminatie komt bij ons op school niet voor
- 2) Ik zie geen verschil tussen pesten en discriminatie
- 3) Als een leerling scheldwoorden gebruikt als 'vieze homo' of 'stomme Turk' dan is dat nog geen discriminatie, want ze bedoelen er niet zoveel mee
- 4) Discriminatie komt dagelijks voor op onze school
- 5) Ouders voelen zich al snel gediscrimineerd als hun kind een laag schooladvies krijgt
- 6) Discriminatie is een vorm van pesten
- 7) Sommige kinderen worden nooit gediscrimineerd, anderen roepen het op
- 8) Als er een voorval is met discriminatie op school is dat meestal op grond van ander geloof of land van herkomst
- 9) Ik ben nog nooit gediscrimineerd op school
- 10) Ik heb een geval van discriminatie meegemaakt op school

B Verantwoordelijkheden

- 1) Wij hebben geen zucht op wat er tijdens de pauze en de overblijft gebeurt wat betreft pesten en discriminatie
- 2) Onze schooldirecteur en het bestuur weten niet precies welke incidenten met discriminatie zich afspelen in de klas
- 3) Ik ben verantwoordelijk als mijn leerlingen discrimineren
- 4) Kinderen discrimineren niet, ze zijn nog niet verantwoordelijk voor negatief gedrag en opvattingen
- 5) We moeten als school prioriteit leggen bij resultaten. Onze opvoedingstaken schieten er soms wat bij in. We kunnen nu eenmaal niet alles tegelijk.

- 6) Ik vind dat ik moet reageren als ik 'stomme Turk, dikzak, mietje of schele' hoor.
- 7) De kerntaak van een docent is het bouwen van een hechte, veilige, gezellige groep waarin er voor iedereen plek is.
- 8) Ik weet voldoende van hoe discriminatie werkt
- 9) We moeten op school aandacht besteden aan vooroordelen
- 10) Voorkomen van discriminatie heeft een plek in het schoolbeleid en het praktisch handelen

C Omgaan met discriminatie

- 1) Wij doen er op onze school al alles aan om discriminatie te voorkomen
- 2) Op scholen met veel verschillende culturen komt discriminatie minder voor: sluit alle Islamitische en witte scholen
- 3) Iedere school heeft een goede methode nodig voor de sociaal-emotionele ontwikkeling, waarin ook aandacht is voor pesten en discriminatie
- 4) Discriminatie kun je maar het beste negeren
- 5) Discriminatie krijg je er toch nooit uit
- 6) Als men elkaars cultuur beter leert kennen neemt discriminatie af
- 7) Kinderen zijn maar 5,5 uur per dag op school. Onze invloed op hun gedrag is maar beperkt
- 8) Ik weet eigenlijk niet zo goed hoe ik op discriminatie kan reageren.
- 9) Ik denk dat goede gedragsregels op school helpen om discriminatie te voorkomen.
- 10) Ik praat vaak met collega's over de gedragsregels die we in de klas gebruiken
- 11) Op onze school praten we vaak en veel met ouders, ook over sociaal gedrag en opvoeding
- 12) Ik vind dat we als Amsterdamse scholen een vuist moeten maken tegen discriminatie
- 13) Ik zorg er op mijn eigen school voor dat er niet gediscrimineerd wordt
- 14) De school kan ze niet afleren wat de maatschappij ze aanleert
- 15) Goed voorbeeld doet goed volgen
- 16) Ik voel me voldoende in staat om te gaan met een beschuldiging van discriminatie
- 17) Ik ben in staat effectief te handelen als leerlingen discriminerende taal gebruiken
- 18) Ik houd systematisch bij hoe de sociale verhoudingen in mijn groep zijn
- 19) Ik beïnvloed de sociale verhoudingen in mijn groep actief
- 20) Ik bespreek de sociale verhoudingen in de groep met ouders
- 21) Ik praat wel eens met de leerlingen over discriminatie
- 22) Als een kind discrimineert of pest grijp ik in
- 23) In het team zijn er voldoende competenties zijn om om te gaan met pesten en discriminatie
- 24) Incidenten worden bij ons altijd geregistreerd
- 25) Ons sociaal veiligheidsbeleid is meer dan papier alleen
- 26) Er zou op school een coördinator sociale veiligheid moeten zijn
- 27) Ik doe mijn best om alle allochtone ouders het gevoel te geven dat zij erbij horen
- 28) Ik reageer altijd als ik op school discriminerend taalgebruik hoor.
- 29) Veiligheid in de groep is een van de gespreksonderwerpen in het jaargesprek met de docenten
- 30) Ik weet welke organisaties ik kan inschakelen bij ernstige gevallen van discriminatie en hoe ik dat kan regelen

Bijlage 2: Schets Week van Diversiteit

In een interview met vier moeders van Marokkaanse afkomst op een school in West, stelden de moeders een Amsterdamse themawEEK voor over discriminatie en samenleven. "Net zoals de Boekenweek", zeiden de moeders. "Met allerlei activiteiten op Amsterdamse scholen en allemaal eraan meedoen. Bijv. mensen die zelf gepest/gediscrimineerd zijn vertellen over hun ervaringen. Boeken lezen, tv maken. Misschien zelfs goed om landelijk aan te pakken."

Op basis van dit idee vindt u hier een eerste schets van de jaarlijkse Week Van Diversiteit. In deze week staat de diversiteit van de Amsterdamse populatie centraal op een positieve manier. Nu komt dit vaak onder de aandacht als er negatieve incidenten zijn. Laten we dat omdraaien. Deze week kan voor het onderwijs worden georganiseerd of breder.

We denken voor het primair onderwijs aan workshops voor leerkrachten terwijl hun leerlingen met begeleiding van anderen ook - op een leuke, positieve manier - met diversiteit bezig zijn.

Onderwerpen voor leerkrachten bijv.:

- samen leren, samen leven
- rekening houden met verschillen in de klas
- wat doe je aan pesten en discriminatie?
- bevorderen van sociaal gedrag
- oudercommunicatie en sociaal-emotionele vaardigheden
- culturele achtergronden van je leerlingen
- jonge kinderen en discriminatie (bestaande workshop voor scholen van Universiteit Utrecht)
- gastles Meldpunt Discriminatie Regio Amsterdam
- bouwen aan een veilige en sociale groep
- handelingsgericht werken en omgaan met diversiteit

Met de leerlingen kunnen activiteiten worden gedaan die:

- sociale vaardigheden versterken
 - laten zien hoe rijk we zijn met zoveel diversiteit in Amsterdam
 - filosofie bevatten over verschillen en overeenkomsten tussen mensen/kinderen op school
 - bewustwording stimuleren van vooroordelen om je heen en van jezelf
- bijvoorbeeld m.b.v. veel kunst en cultuur.

We willen dit graag nader uitwerken en invulling geven met alle betrokkenen.

Bijlage 3: Specialisme Sociaal-Emotionele Ontwikkeling

In het vervolgonderzoek Discriminatie in het primair onderwijs wisselden we met enkele schooldirecteuren van gedachten over het idee om binnen de school een specialistische taak toe te kennen aan een van de teamleden op het gebied van de sociaal-emotionele ontwikkeling. Hier een beeld van hoe dat eruit zou kunnen zien. De in te voeren functie-mix biedt voldoende mogelijkheden hiervoor.

Typering

De specialist sociaal-emotionele ontwikkeling is een senior leerkracht (LB). De focus binnen dit specialisme ligt op (het coördineren) van het pedagogisch klimaat, het ondersteunen van leerlingen in hun sociaal emotionele ontwikkeling, de afstemming tussen de school en de tussenschoolse-, en naschoolse opvang, de afstemming met ouders en het onderhouden van contact met ketenpartners.

Werkzaamheden

De specialist:

Pedagogisch klimaat

- expliciteert, ontwikkelt en bewaakt de coherentie van het pedagogisch klimaat. Sleutelbegrippen zijn veiligheid, ontwikkelingsmogelijkheden en evenwicht tussen resultaatgerichtheid en pedagogisch klimaat;
- stimuleert, signaleert en analyseert behoeften om het pedagogisch beleid te vernieuwen en verbeteren en ontwikkelt daar plannen voor;
- zorgt voor het aandragen van specifieke methodes of werkwijzen die relevant kunnen zijn in het kader van het pedagogisch klimaat (Leefstijl, Vreedzame school, anti discriminatie en anti pest aanpakken etc.);
- zorgt ervoor dat de kernpunten uit het pedagogisch klimaat waarneembaar zijn in de school, de klas, het schoolgebouw en het lokaal;
- is op afroep beschikbaar bij incidenten.

Ondersteunen van collega's

- ondersteunt collega's in het vertalen van het pedagogisch klimaat naar de alledaagse klas-senpraktijk en het pedagogisch handelen;
- voert op verzoek van collega's observaties uit en levert input voor handelingsplannen;
- observeert en volgt het pedagogisch handelen van collega's;
- stimuleert gestructureerde aandacht voor sociaal emotionele ontwikkeling van kinderen.

Ondersteunen leerlingen in sociaal emotionele ontwikkeling,

- is beschikbaar voor kinderen die gesprekken willen voeren;
- peilt periodiek, minimaal 2 maal per jaar, de sociaal emotionele ontwikkeling en de groepsdynamiek in de klas. Bespreekt handelingsgericht de stand van zaken met de leerkracht betreft ouders indien nodig, neemt gegevens op in het leerlingvolgsysteem.

Afstemming tussen de school en de tussenschoolse-, en naschoolse opvang

- draagt zorg voor de afstemming van het pedagogisch klimaat tussen de school, de overblijf, en de naschoolse opvang;
- coördineert deze afstemming in de praktijk, voert regelmatig overleg met de medewerkers van de tussenschoolse en naschoolse opvang;

- organiseert leerlingbesprekingen met medewerkers van de tussenschoolse en naschoolse opvang;
- zorgt voor terugkoppeling van de resultaten daarvan naar de klassenleerkracht en relevantie anderen binnen de school.

Afstemming tussen de school en ouders

- coördineert de communicatie en de binding tussen school en ouders;
- organiseert regelmatig ontmoetingsmomenten voor ouders en ouderavonden over opvoeding en sociaal emotionele ontwikkeling;
- organiseert een vragenuurtje voor ouders over opvoeding, ontwikkeling van hun kind, en pedagogisch klimaat op de school;
- is beschikbaar voor het voeren van individuele gesprekken;
- verwijst ouders en kinderen indien nodig of wenselijk door naar anderen.

Afstemming met ketenpartners

- draagt zorg voor overdracht naar het voortgezet onderwijs;
- draagt mede zorg voor afstemming en overleg met sportverenigingen, buurtactiviteiten en ketenpartners in het zorgdomein (maatschappelijk werk, jeugdzorg etc.)

Bijlage 4: Aanbod Meldpunt Discriminatie Regio Amsterdam

Hieronder het aanbod aan voorlichting en gastlessen van het Meldpunt Discriminatie Regio Amsterdam (MDRA). Bij het Meldpunt kunt u ook terecht met adviesvragen en klachten. Voor meer informatie: www.mdra.nl

Gastles groep 7 / 8 basisonderwijs

Is een opmerking kwetsend? Waar ligt de grens tussen een geintje uithalen en pesten?

MDRA verzorgt gastlessen (ongeveer 1 1/2 uur) voor groep 8 in het basisonderwijs. Tijdens de gastles wordt aandacht besteed aan de thema's discriminatie, respect, tolerantie, grenzen stellen en omgangsvormen. Een gastles bestaat uit de volgende onderdelen: vooroordelentest, brainstorm discriminatie, muurkrant.

Discriminatie tour

MDRA heeft een tour (90-120 min) rond het stadhuis opgezet waarbij je langs verschillende denkplekken wordt geleid. Er wordt onder meer stil gestaan bij het jongensweeshuis, de plaquette ter herinnering aan het eerst gesloten homo-huwelijk en de plaquette voor de decembermoorden in Suriname. Deze tour kan zelfstandig worden gelopen of onder begeleiding van MDRA. Er is een bijpassende vragenlijst met wisselende opdrachten gemaakt voor leerlingen van groep 8 van het basisonderwijs. In overleg kan er een afsluiting plaatsvinden in de Hollandse Schouwburg.

Spel de Wereld Rond

Van welk land is deze vlag? Wassen Indonesiërs zich met beide handen, alleen met de rechter- of alleen met de linkerhand? En hoeveel goden heeft het hindoeïsme? Het bordspel 'De wereld rond', bedoeld voor groep 7 en 8 in het basisonderwijs, is een soort Triviant, maar dan leuker en mooier. Aan de hand van 550 vragen komen kinderen meer te weten over andere culturen en discriminatie.

Hoeveel weet jij?

Dit is een workshop (60 min) waarbij aan de hand van een brainstorm aan jongeren wordt gevraagd om na te denken over verschillende soorten discriminatie. Daaraan gekoppeld is de quiz gebaseerd op het spel 'samen de wereld rond', en een creatieve opdracht: ontwerp jouw oplossing/visie over discriminatie in een rap, spreuk, gedicht of tekening.

Bijlage 5: Literatuur en links

Literatuur

Amerongen, C. van (2009) *Klachten over discriminatie in het Amsterdamse basisonderwijs*. Onderzoek in opdracht van de gemeente Amsterdam. Eduquality.

Art.1 folder (2003). *Nou en?! Over vooroordelen, discriminatie en racisme*.

Art.1 brochure (2009). *Ja, maar zij..... Reageren op discriminerende en racistische opmerkingen*.

Dammers, Tetske (2009). *Samen staan we sterk! Een onderzoek over de beïnvloeding van de groepsdynamiek in een klas*. Fontys Hogeschool.

Gemeente Amsterdam (2009). *Aanpak discriminatie Amsterdam 2009-2010*. DMO.

Henze R., Katz A., and Norte E. (2000). *Rethinking the concept of racial or ethnic conflict in schools: a leadership perspective*. *Race Ethnicity and Education*, (2), p195-206.

Inspectie van het onderwijs (2010). *De staat van het onderwijs*. Onderwijsverslag 2008/2009.

Keulen, Anke van (2004). *Jonge kinderen discrimineren niet?! Omgaan met diversiteit in kindercentra en op school*. Uitgeverij SWP, Amsterdam.

McKnown, Clark & Strambler, Michael J. (2009). *Developmental antecedents and social and academic consequences of stereotype-consciousness in middle childhood*. *Child Development*, nov/dec 2009, volume 80/number 6.

Meldpunt Discriminatie Regio Amsterdam (2010). *Jaarverslag 2009*.

Meldpunt Discriminatie Regio Amsterdam (2010). *Respectestafette 2010*.

SLO (2006). *Kerdoelen primair onderwijs*. SLO Enschede

Links

A classroom of difference www.interculturele-alliantie.nl/classroomofdifference.html

Het A CLASSROOM OF DIFFERENCE™ programma traint docenten en staf in het omgaan met discriminatie in de school. Zij worden door middel van uitdagende groepsgesprekken en creatieve spelactiviteiten bewust gemaakt van hun eigen vooroordelen. Zij krijgen vaardigheden aangeleerd om het hoofd te bieden aan stereotypen, vooroordelen en discriminerende gedragingen in de klas en de school als geheel.

Gelijk = gelijk? <http://diversion.nl/page.php?id=1000081>

Gelijk=Gelijk? is een project van stadsdeel Zeeburg uit Amsterdam. Binnen het project worden de groepen 6, 7 of 8 van twee scholen uit Zeeburg die van elkaar verschillen in populatie leerlingen

aan elkaar gekoppeld. De leerlingen volgen gezamenlijk lessen over het belang van tolerantie en omgaan met verschillen. Het lesprogramma heeft een praktische, speelse opzet: zware onderwerpen als homofobie en discriminatie van joden en moslims worden vertaald naar de leefwereld van de kinderen. Daarnaast wordt binnen het project jong burgerschap gestimuleerd en direct in de praktijk gebracht.

Kanjertraining

www.kanjertraining.nl

De Kanjertraining is bedoeld om de sociale veiligheid in klassen te vergroten, zelfvertrouwen en betrokkenheid bij elkaar te stimuleren en pestgedrag te laten afnemen. De leerkracht volgt eerst zelf een training.

Pesten

www.pestweb.nl

Veel scholen gebruiken materialen, tests en speciale lessen om pesten te voorkomen. Daarvoor bestaat heel veel materiaal. We verwijzen naar Pestweb voor een overzicht. Kijk bijvoorbeeld eens naar de pestthermometer.

Rots en Water

www.rotsenwater.nl

Enkele ouders zijn enthousiast over de training 'Rots en Water', die hun kinderen krijgen in groep 7. Op deze manier wordt gewerkt aan een goede sociale omgang met elkaar, volgens de ouders. Rots en Water is een sociale competentie training. Kinderen leren zich onafhankelijk op te stellen en eigen keuzes te maken (Rots), maar ook met anderen samenwerken, spelen en leven (Water). De training is ontwikkeld door het Gadaku Institute en wordt door meerdere particuliere trainers aangeboden.

Vreedzame school

www.devreedzameschool.nl

Meerdere scholen waren erg te spreken over de methode De Vreedzame School. Deze methode heeft tot doel het verbeteren van het sociale en emotionele klimaat in de klas en in school. Uitgangspunt is conflictoplossing. Bij de methode hoort een training voor schoolteams en een lessen-serie voor alle groepen. De Vreedzame School wordt uitgegeven door Eduniek.